

**OPPILAIDEN
VAIKUTUSMAHDOLLISUUKSIEN JA
OSALLISTAMISEN KEHITTÄMINEN
HÄMEENLINNAN KAUPUNGIN
ATERIAPALVELUISSA**

Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Liiketoiminnan kehittäminen

Kevät 2024

Juho-Jussi Hyvärinen

Liiketoiminnan kehittäminen

Tekijä Juho-Jussi Hyvärinen

Työn nimi Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien ja osallistamisen kehittäminen
Hämeenlinnan kaupungin ateriapalveluissa

Ohjaaja Helena Turunen

Tiivistelmä

Vuosi 2024

Tämä opinnäytetyö on tutkimuspainotteinen ja nykyistä toimintaa kehittäväksi tehty opinnäytetyö, jonka tavoitteena oli selvittää millaisia toimintamalleja Hämeenlinnan kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan. Tutkimuksen avulla pyrittiin saavuttamaan käsitys nykytilanteesta, kehityskohteista sekä mahdollisuuksista jatkojalostettavaksi tulevaisuudessa uusiksi käytänteiksi.

Tutkimus toteutettiin kolmivaiheisena sähköisenä kyselytutkimuksena. Kyselyn avulla selvitettiin oppilaiden, opetusta järjestävän tahon ja ateriapalveluita tuottavien tahojen näkemyksiä aiheesta.

Oppilaille tehtävän kyselyn otantana toimi 10 vuosiluokkaa siten, että 5 vuosiluokkaa perusopetuksen luokilta 3. – 6. ja 5 vuosiluokkaa vuosiluokilta 7. – 9. Opetusta järjestävän tahon kysely lähetettiin kaikille kaupungin peruskoulujen rehtoreille sekä apulaisrehtoreille ja ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnattu kysely lähetettiin 19 ateriapalveluita tuottavalle organisaatiolle ympäri Suomen.

Tutkimus vastasi tutkimuskysymyksiin ja sen avulla saatiin selkeä kuva oppilaiden osallistamisen ja vaikutusmahdollisuuksien nykytilanteesta Hämeenlinnassa ja kehityskohteista vallitsevan tilanteen kehittämiseksi. palveluntuottajien kyselyn kautta saatiin paljon esimerkkejä osallistamisen toimintamalleista, joita on käytössä myös laajasti ympäri Suomen. Tutkimuksen avulla ei löydetty uusia tai erityisemmin innovatiivisia toimintamalleja, vaan pikemminkin voidaan todeta, että jo olemassa olevia toimintamalleja tulisi kehittää ja vakiinnuttaa niiden käyttö koskemaan kaikkia kaupungin kouluja. Tutkimus osoitti, että oppilaiden osallistamisen ja vaikutusmahdollisuuksien kehittämiseksi on selkeä jatkokehityksen tarve. Keskiössä tässä onnistumisessa on yhteistyön kehittäminen palveluita tuottavan tahon ja kaupungin eri organisaatioiden kesken.

Avainsanat Kouluruokailu, osallistaminen, ateriapalvelut, palvelumuotoilu

Sivut 63 sivua ja liitteitä 15 sivua

Business development

Author Juho-Jussi Hyvärinen

Subject The development of students' influence and participation opportunities in the meal services of the City of Hämeenlinna

Supervisors Helena Turunen

Abstract

Year 2024

This thesis is a research-oriented and development-focused thesis aimed at investigating what kinds of operational models the City of Hämeenlinna and the companies providing meal services in the city could utilize to enable better student participation and increase student influence over meal services. The research aimed to gain an understanding of the current situation, areas for improvement, and opportunities for future refinement into new practices.

The study was conducted as a three-phase online survey. The survey aimed to gather opinions on the topic from students, educational institutions, and meal service providers.

The sampling for the student survey included 10 grade levels, with 5 grade levels from grades 3 to 6 and 5 grade levels from grades 7 to 9. The survey for educational institutions was sent to all principals and vice-principals of the city's primary schools, while the survey for meal service providers was sent to 19 organizations across Finland.

The research addressed the research questions and provided a clear picture of the current state of student involvement and influence in Hämeenlinna, as well as areas for development to improve the current situation. Through the survey of service providers, many examples of participation models were obtained, which are also widely used across Finland. The research did not identify new or particularly innovative operational models; rather, it concluded that existing models should be developed and standardized for use in all schools in the city. The study demonstrated a clear need for further development in student involvement and influence. Central to this success is the development of collaboration between the service provider and various city organizations.

Keywords School meals, meal services, participation, service design

Pages 63 pages and appendices 15 pages

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tausta.....	1
1.2	Tutkimuksen tavoitteet, rajaukset ja tutkimusongelma	2
2	Toimintaympäristö.....	2
2.1	Kouluruokailukokemukseen vaikuttavat tekijät	3
3	Kouluruokailun toteutusta ohjaavat säädökset, suositukset ja lait	5
3.1	Lainsäädäntö	5
3.2	Kouluruokailu opetussuunnitelmassa ja ruokakasvatus.....	6
3.3	Kouluruokailusuositus	7
4	Palvelumuotoilu.....	8
4.1	Palvelumuotoilun yleinen prosessi	10
4.2	Palvelupolku	11
4.3	Yhteissuunnitteluun perustuva innovaatio	13
5	Osallistaminen ja osallisuus osana vaikuttavuutta.....	15
5.1	Nuorten osallisuus ja osallistaminen	17
5.2	Osallistaminen opetussuunnitelman näkökulmasta	19
5.3	Osallisuutta tukevia toimintamalleja Hämeenlinnan kouluateriapalveluissa .	20
6	Aikaisempia kouluruokailua koskevia tutkimuksia	22
6.1	Nuorten kuuleminen tulevaisuuden kouluruokailusta keväällä 2022 - raportti	22
6.2	Kouluterveyskysely 2023	23
6.2.1	Ateriapalveluita koskevat kriittisimmät nostot tutkimuksesta	24
6.2.2	Johtopäätökset kouluterveyskyselyn tuloksista	26
7	Aineisto ja menetelmät.....	27
7.1	Kyselytutkimus aineistonkeruumenetelmänä.....	27
7.2	Sähköisten kyselyiden toteutus	28
7.2.1	Oppilaskyselyn toteutus.....	29
7.2.2	Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnatun kyselyn toteutus	30
7.2.3	Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn toteutus.....	31
7.3	Analysoinnin menetelmät	32
8	Oppilaskyselyn tulokset.....	33
8.1	Taustakysymysten tulokset.....	34

8.2	Kouluruokailukokemukseen vaikuttavat tekijät ja osallistamista tukevat toimenpiteet	35
9	Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnatun kyselyn tulokset	39
10	Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn tulokset	44
10.1	Taustatietojen tulokset	44
10.2	Osallistamista ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kehittämistä koskevien kysymysten tulokset	45
11	Tulosten tarkastelu	55
11.1	Oppilaskysely	56
11.2	Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnattu kysely	57
11.3	Ateriapalveluita tuottavalle organisaatiolle suunnattu kysely	58
11.4	Tutkimuksen haasteet ja luotettavuus	58
12	Johtopäätökset ja ehdotus jatkokehityskohteiksi	59
	Lähteet	61

Kuvat

Kuva 1.	Palvelumuotoilun yleinen prosessi	11
Kuva 2.	Palvelutuokiot palvelupolulla	12
Kuva 3.	Käyttäjälähtöisen innovaatiotoiminnan muodot	15
Kuva 4.	Ei syö koululounasta päivittäin	24
Kuva 5.	Koululounaan syömiseen on varattu tarpeeksi aikaa	24
Kuva 6.	Koululounas tarjotaan sopivaan aikaan	25
Kuva 7.	Koululounas on laadultaan hyvää	25
Kuva 8.	Koululounas on maultaan hyvää	26
Kuva 9.	Osallistunut kouluruokailun suunnitteluun	26

Kuva 10. Miten pystyt mielestäsi vaikuttamaan kouluruokailuun liittyviin asioihin? Vertailu ruokailuaktiivisuuden mukaan.	36
Kuva 11. Miten tärkeänä koette, että oppilaat pystyisivät vaikuttamaan koulun ateriapalveluihin?	39
Kuva 12. Oppilaiden vaikutusmahdollisuudet koulussanne toteutettavia ateriapalveluita kohtaan.....	40
Kuva 13. Osallistamisen huomioiminen opetussuunnitelmassa.....	41
Kuva 14. Kenen vastuulla oppilaiden osallistaminen ateriapalveluita kohtaan on?	42
Kuva 15. Tulisiko oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia koulun ateriapalveluita kohtaan kasvattaa?	42
Kuva 16. Vastaajien kokemus julkisista ateriapalveluista.	45
Kuva 17. Oppilaiden osallistamisen tärkeys ateriapalveluissa	46
Kuva 18. Tulisiko oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan kasvattaa?	46
Kuva 19. Millaisia oppilaiden osallistamisen malleja yhtiöllänne tai organisaatiollanne on käytössä?	47
Kuva 20. Oppilaiden osallistamisen menetelmien keskittäminen ikäryhmien kesken...	51
Kuva 21. Mikä saa organisaationne osallistamaan oppilaita?	52

Taulukot

Taulukko 1. Vastaajien jakauma koulujen kesken.	34
Taulukko 2. Vastaajien jakauma luokka-asteittain.	34
Taulukko 3. Vastaajien sukupuolijakauma.	35

Taulukko 4. Miten usein syöt koululounaan?.....	35
Taulukko 5. Miten pystyt mielestäsi vaikuttamaan kouluruokailuun liittyviin asioihin? ..	36
Taulukko 6. Valitse seuraavista väittämistä ne, joita olet tehnyt viimeisen vuoden aikana?	37
Taulukko 7. Ruokailun sisältöön vaikuttaminen.	38
Taulukko 8. Ruokailuympäristön viihtyvyys	38
Taulukko 9. Palautteen antaminen.....	38
Taulukko 10. Vaikutusmahdollisuus ruokailuun käytettävissä olevaan aikaan.....	38
Taulukko 11. Ruokailun ajankohtaan vaikuttaminen.....	39
Taulukko 12. Kyselyyn vastanneet ateriapalveluita tuottavat tahot.....	45

Liitteet

Liite 1.	Oppilaskyselyn kysymykset
Liite 2.	Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnattu kyselyn kysymykset
Liite 3.	Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn kysymykset
Liite 4.	Aineistohallintasuunnitelma
Liite 5.	Tietosuojailmoitus
Liite 6.	Saatekirje palveluntuottajakysely
Liite 7.	Saatekirje rehtorikysely

1 Johdanto

Kouluruokailu on helposti lähestyttävä aihe ja meillä jokaisella on siitä omakohtaisia kokemuksia, niin positiivisia, kuin negatiivisiakin. Aiheen helposti lähestyttävyyden vuoksi se herättää myös paljon keskustelua.

Kouluruokailun toteutusta ohjaa monet lait, säädökset ja erilaiset suositukset.

Opetushallituksen laatiman perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014, s. 35) mukaan koulutyö tulee järjestää siten, että sen perustana on oppilaiden osallisuus ja kuulluksi tuleminen. Opetussuunnitelmassa on määrätty myös, että oppilaiden tulee olla ensimmäisestä luokasta lähtien mukana suunnittelemassa ja pohtimassa muun muassa omaa opiskeluaan sekä esimerkiksi ruokailuun liittyviä asioita (Oph, 2014, s. 101).

Onnistuneessa kouluruokailukokemuksessa ei ole kyse ainoastaan ravitsevasta ja maukkaasta syötävästä tuotteesta. Asiakkaan kokemaan ruokailukokemukseen vaikuttaa olennaisesti myös ruokailuympäristö, saatu palvelu ja ruokailuun käytettävissä oleva aika. Kaikkien näiden seikkojen summana syntyy kouluruokailukokemus.

1.1 Tausta

Viimeisimpien toimeksiantajan (Hämeenlinnan kaupungin) tekemien asiakastytyväisyyskyselyiden mukaan oppilaat kokevat, että heillä on vaillinaiset vaikutusmahdollisuudet kouluruokailuun liittyviin asioihin. Tästä johtuen oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan halutaan nyt kehittää tätä tutkimusta hyödyntäen.

Aiempiä tutkimuksia vaikutusmahdollisuuksien kasvattamiseksi kouluruokailussa ei ole tehty tutkittavassa organisaatiossa aiemmin. Aihe on kuitenkin varsin keskeinen koulujen ateriapalveluita kehittämistä tarkasteltaessa ja siihen ottaa kantaa myös Maa- ja metsätalousministeriö 2022 julkaisemassaan kouluruoan kehittämisohjelmassa, jossa mainitaan, että oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuuden edistäminen tulisi olla tärkeässä roolissa koulujen ateriapalveluita kehitettäessä (Maa- ja metsätalousministeriö, 2022, s.49).

Työskentelen Hämeenlinnan kaupungin tilapalveluissa ateriapalveluasiantuntijana ja vastaan muun muassa julkisten ateriapalveluiden prosessien kehittämisestä ja

palveluntuottajayhteistyöstä. Minulla on yli kymmenen vuoden työkokemus julkisista ateriapalveluista palveluiden tuottamisen ja kehittämisen osalta.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet, rajaukset ja tutkimusongelma

Tämä opinnäytetyö on tutkimuspainotteinen ja nykyistä toimintaa kehittäväksi tehtävä opinnäytetyö, jonka tavoitteena on selvittää millaisia toimintamalleja Hämeenlinnan kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan.

Tutkimuksen avulla pyritään saavuttamaan käsitys nykytilanteesta, kehityskohteista sekä mahdollisuuksista jatkojalostettavaksi tulevaisuudessa uusiksi käytänteiksi. Lopputuloksena syntyy konkreettisia ja mahdollisesti innovatiivisia esimerkkejä ja toimintatapoja, joita voidaan hyödyntää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi sekä osallistamisen kehittämiseksi yhteistyössä palveluntuottajan ja kaupungin eri organisaatioiden kanssa.

Tutkimuksella haetaan vastausta siihen, miten oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia pystyttäisiin lisäämään ateriapalveluita kohtaan. Jotta saadaan riittävä kokonaiskuva tilanteesta vaikutusmahdollisuuksineen, tutkimuksessa selvitetään oppilaiden, opetustoimen edustajien sekä palveluntuottajan näkemykset.

Olettamuksena on, että vaikutusmahdollisuuksia parantamalla palveluita käyttävien kokonaistyytyväisyys ateriapalveluita kohtaan paranee sekä yksikkökohtainen yhteistyö ja osapuolten ymmärrys prosessia kohtaan syvenee.

2 Toimintaympäristö

Kouluruokailulla on Suomessa pitkät perinteet. Kouluruokailun tarjoamisesta koululaisille säädettiin viiden vuoden siirtymäajalla laki vuonna 1943 ja vuotta 1948 pidetään maksuttoman kouluruokailun alkamisvuotena. Nykyisin maksuttoman kouluruokailun piirissä on lähes 840 000 lasta ja nuorta. (Oph, n.d.a)

Hämeenlinnassa on 22 peruskoulua eri puolella kaupunkia ja päivittäin kaupungin kouluissa tarjoillaan kouluateria noin 6400 oppilaalle. Hämeenlinnan kaupunki on ulkoistanut

peruskoulujen ateriapalveluiden tuottamisen ulkopuolisille palveluntuottajille, eli kaupunki ei tuota ateriapalveluita itse, vaan ostaa palvelut kaupungin ulkopuoliselta toimijalta.

Palveluntuottajatermi on määritelty julkisen hallinnon yhteisessä sanastossa seuraavasti; ”palvelunantaja, joka saa aikaan palveluja joko toimimalla itse palvelun toteuttajana tai tilaamalla ne alihankintana muulta palvelun toteuttajalta” (Suomi.fi, 2018). Tässä opinnäytetyössä palveluntuottajalla tarkoitetaan tahoja, joka tuottaa kaupungin tarvitsemat ateriapalvelut.

Tilaajalla tässä opinnäytetyössä tarkoitetaan organisaatiota, joka ostaa tarvitsemiaan palveluita palveluiden tuottajalta. Hämeenlinnan kaupungin ateriapalveluita tuottaa tutkimuksen tekohetkellä Palmia ja Compass Group. Ateriapalveluiden tilaajan toimii Hämeenlinnan kaupunki, joka tarjoaa palveluntuottajille palveluiden tuottamiseen tarvittavat tilat ja laitteet toimijoiden käyttöön.

Toiminta on hankintalain mukaisesti kilpailutettua toimintaa ja palvelut tuotetaan Hämeenlinnan kaupungin räätälöimien sopimusten ja palvelukuvausten mukaisesti. Sopimuksessa ja palvelukuvauksessa otetaan tarkasti kantaa muun muassa ruoan sisältöön, palveluun ja yhteistyöhön liittyviin seikkoihin. Palvelukuvauksen minimivaatimukset muodostuvat pitkälti kouluruokailua ohjaavien lakien, säädösten ja erilaisten suositusten mukaisesti.

2.1 Kouluruokailukokemukseen vaikuttavat tekijät

Onnistuneessa kouluruokailukokemuksessa ei ole kyse ainoastaan ravitsevasta ja maukkaasta syötävästä tuotteesta. Asiakkaan kokemaan ruokailukokemukseen vaikuttaa olennaisesti myös ruokailuympäristö, saatu palvelu ja ruokailuun käytettävissä oleva aika. Kaikkien näiden seikkojen summana syntyy kouluruokailukokemus.

Ruokailuympäristöllä pystytään vaikuttamaan keskeisesti kouluruokailun suosioon joko positiivisesti tai negatiivisesti. Siistissä, rauhallisessa, viihtyisässä ja ohjausmyönteisessä ympäristössä vietetty ruokailuhetki tarjoaa yhteisöllisen ja virkistävän lepo hetken kaikille ruokailuun osallistuville. (VRN, 2017, s. 31)

Jotta ruokailutila olisi tarkoituksenmukainen, tulee sen olla riittävän kokoinen vallitsevalle kävijämäärälle ja istumapaikkoja tulee olla riittävästi kiireettömän ruokailun takaamiseksi. Viihtyisyyteen vaikuttaa olennaisesti myös ruokailuvuorojen ja ruokatarjonnan rytmittäminen

oppituntien ajoitukset ja joustot huomioiden. Huolellisella rytmittämällä ehkäistään ruuhkahuippuja, turhaa jonottamista sekä vähennetään melua. (VRN, 2017, s. 31)

Ruokailutilaa ja esimerkiksi sen kalustusta suunnitellessa tulee ottaa huomioon ruokailijoiden ikä ja heidän fyysiset edellytykset. Mikäli ruokailutilassa on sekä lukioikäisiä että esikoululaisia, on tärkeää suunnitella linjaston korkeus ja astianpalautus niin, että kaikkien ruokailijoiden on mukavaa ja turvallista liikkua ruokailutilassa. Lisäannosten noutoa varten voi olla erillinen linjasto, jolloin jo ruokailemassa olevat oppilaat pääsisivät hakemaan lisää ruokaa ilman ylimääräistä jonottamista. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun ruokailussa yhtäikaa eri ikäryhmiin kuuluvia lapsia, kuten esimerkiksi esiopetuksen ja alakoulun oppilaita. (VRN, 2017, s. 31)

Ruokailemiseen tulee olla varattuna riittävästi **aikaa** ja ruokailu tulee sovittaa siten, että se jaksottaa ja rytmittää koulupäivää sekä soveltuu suomalaiseen arkirytmiiin. Sopiva kellonaika lounaalle on noin klo 11-12. Ateriointiin varattava vähimmäisaika on 30 minuuttia ja lisäksi on suositeltavaa, että oppilaille tarjotaan mahdollisuus ulkoilu- ja liikuntahetkeen ruokailun jälkeen tai ennen ruokailua. Jos lounas on toteutettu liian aikaisin, ei oppilaalla ole välttämättä nälkä ja tällöin lounas saattaa jäädä niukaksi ja vaikuttaa loppupäivän jaksamiseen sekä epäterveellisiin välipaloihin. Mikäli ruokailuun on varattu liian vähän aikaa, tapahtuu tällöin helposti ahmimista tai annoskoista saattaa muodostua todellista tarvetta pienempiä. Pahimmillaan puutteellinen ruokailuaika saattaa johtaa ruokailun väliin jättämiseen. Kun ruokailuun on varattu riittävästi aikaa, viestii se koulun arvoista, pyrkimyksestä edistää hyvinvointia sekä ruokailuhetken arvostuksesta. (VRN, 2017, s. 32)

Palvelu ja aikuisten antama esimerkki vaikuttavat positiivisen kouluruokailukokemuksen syntymiseen. Koulujen ruokala termi on alkanut muuttua ajan myötä ravintolaksi ja palveluista vastaavat tahot alkavat sisäistää, että lapset ovat asiakkaita siinä missä aikuisetkin. Ravintolan työntekijöillä ja heidän asiakaspalveluasenteellaan onkin suuria vaikutus positiivisen kouluruokailukokemuksen syntymiseen. Kiireen keskelläkin tulisi löytyä aikaa vaihtaa muutama sana lasten kanssa. Parhaimmillaan ruokailutilanteessa syntyy aitoa vuorovaikutusta keittiön toimijan ja asiakkaiden välillä.

3 Kouluruokailun toteutusta ohjaavat säädökset, suositukset ja lait

Kouluruokailun toteutusta ohjaa monet lait, säädökset ja erilaiset suositukset. Suositusten yhtenä tavoitteena voidaan pitää säädösten tulkinnan helpottamista (VRN, 2017, s. 14).

3.1 Lainsäädäntö

Kouluruokailun järjestämisestä on säädetty, perusopetuslaissa ja -asetuksessa, varhaiskasvatuslaissa, kunnallisessa opetushenkilöstön virkasopimuksessa ja työehtosopimuksessa, yksityistä opetusalaan koskevan työehtosopimuksen oppilaitoskohtaisessa määräyksessä, verohallinnon päätöksessä verotuksessa noudatettavista luontoisetujen laskentaperusteista sekä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. (VRN, 2017, s.17)

Perusopetuslain (Perusopetuslaki 1998/628) 31 § toisessa momentissa on säädetty, että esi- ja perusopetuksesta lähtien jokaiselle oppilaalle taataan maksuton ja täysipainoinen päivittäinen ateria. Ruokailun tulee olla tarkoituksenmukaisesti järjestetty ja ohjattu. Edellä mainitun lisäksi perusopetuslain (Perusopetuslaki 1998/628) 48 d § määrittelee, että aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvalla lapsella on tarjottava välipala, jonka hinta sisältyy mahdolliseen toimintamaksuun. Maksuttomalla välipalalla taataan riittävä ravinto ruokailujen väliin venyessä oppilaan kannalta liian pitkiksi oppitunnit ja koulumatkaan käytetty aika huomioiden (VRN, 2017, s.19).

Tarkoituksenmukaisesti järjestetty kouluruokailu tarkoittaa muun muassa sitä, että ruokailu porrastetaan ja ajoitetaan siten, että oppilailla on mahdollisuus oikea-aikaiseen ja rauhalliseen ruokailuun (VRN, 2017, s.19).

Ateria on **täysipainoinen** silloin, kun se on riittävä koulupäivän pituuden, luonteen ja opetuksen järjestämipaikan huomioiden. Normaalina koulupäivänä tarjotaan lämmin ateria. (VRN, 2017, s.19)

Tarkoituksen mukaisesti ohjatulla ruokailulla tarkoitetaan ohjausta, joka huomio ikäkauden tarpeet ruokakasvatuksessa ja viestinnässä sekä tukee oppilaiden myönteistä kouluruokakokemusta. Ohjauksen avulla pyritään kehittämään oppilaan ruokaosaamista, kestävästä elämäntavan kehittymistä sekä tuetaan kuluttajatietoisuutta. (VRN, 2017, s.12)

3.2 Kouluruokailu opetussuunnitelmassa ja ruokakasvatus

Vuonna 2014 julkaistussa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määrätään muun muassa, että kouluruokailu järjestetään siten, että se tukee oppilaiden oppimiselle, hyvinvoinnille ja monipuoliselle kehitymiselle asetettuja tavoitteita. (Oph,2014, s.41—43)

Opetuksen järjestäjä päättää ja kuvaa opetussuunnitelmassaan, mitkä ovat kouluruokailun toteuttamista ohjaavat periaatteet sekä ruoka-, terveys- ja tapakasvatukselliset ja kestävään elämäntapaan liittyvät tavoitteet sekä miten oppilaiden ruokailuun liittyvät erityistarpeet otetaan huomioon. Koulukohtaisesta järjestämisestä päätetään koulukohtaisessa lukuvuosisuunnitelmassa. Opetussuunnitelmassa otetaan kantaa myös muun muassa ruokaosaamisen ja ruokakasvatuksen käsitteisiin. (Oph,2014, ss.45—46)

Ruokaosaaminen pitää sisällään tieto ja taitoa ruoan laadusta, ruoka- ja ruokailukulttuurista, ruoanvalmistusmenetelmistä sekä ruoan reiteistä. Ruokaosaamisen oppimisympäristönä toimii ruokailutilanne, jossa oppilaat soveltavat omaa ruokakulttuuristaustaansa ja ravitsemustietoa ruokailutilanteisiin ja ruokavalintoihin sekä oppivat samalla taitoja, tietoja ja arvostuksia omaa arkeaan kohtaan. (Oph, n.d.b)

Ruokakasvatus kuulu paikalliseen opetussuunnitelmaan. Ruokakasvatus on kokonaisuutena laaja ja sen keskeisimpänä oppiaineena on kotitalous. Perusopetuksessa ruokakasvatuksen päivittäisenä oppimisympäristönä toimii kaikilla vuosiluokilla kouluruokailu.

Ruokakasvatuksessa keskiössä ovat ruokaan, ravitsemukseen, ruokailuun ja kuluttajaosaamiseen liittyvät sisällöt, pedagogiset käytänteet sekä tavoitteet. (Oph, n.d.b)

Keskeisesti ruokakasvatuksen menestykseen vaikuttaa rehtoreiden ja opetushenkilökunnan näkemys. Ruokakasvatuksen onnistumisen keskiössä on johtaminen (Ruoka taju, 2014, s. 6). Pääsääntöisesti ruokakasvatus konkretisoituu päivittäisellä tasolla kouluruokailussa, vaikuttaen suuresti näkemyksiin koulun ruokakasvatustyöstä. Koulujen tulisikin pyrkiä siihen, että ruokakasvatus näkyisi kouluruokailun ulkopuolella myös opetuksessa ja koulun toimintakulttuurissa. Myös vanhempien osallistaminen ruokakasvatukseen olisi tärkeää. Ruokakasvatus tulisikin kirjata paikalliseen opetussuunnitelmaan tavoitteineen, toimenpiteineen ja vastuualueineen, jotta siitä tulisi luonteva osa koulun arkea. (Ruoka taju, 2014, s. 10)

Hämeenlinnan kaupungin yleisessä opetussuunnitelmassa (Hämeenlinnan kaupunki, 2016, s. 48) otetaan kouluruokailuun kantaa seuraavasti:

Kouluruokailun tehtävänä on oppilaiden terveen kasvun ja kehityksen, opiskelukyvyn sekä ruokaosaamisen tukeminen. Opetukseen osallistuvalla on annettava jokaisena työpäivänä täysipainoinen maksuton ateria. Ateria nautitaan tarkoituksenmukaisesti järjestettynä ja ohjattuna ruokailuna. Kouluruokailun järjestämisessä otetaan huomioon ruokailun terveydellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys. Ruokailuhetkillä on tärkeä virkistystehtävä ja niillä edistetään kestävää elämäntapaa, kulttuurista osaamista sekä ruoka- ja tapakasvatuksen tavoitteita. Oikea-aikainen ja kiireetön ruokailu ja mahdolliset välipalat varmistavat jaksamisen koulupäivän aikana. Viihtyisä ruokailuhetki lisää hyvinvointia koko koulu yhteisössä.

Kouluruokailu on oppilaille tärkeä osa koulupäivää. Oppilaita kannustetaan osallistumaan kouluruokailun ja etenkin ruokailuhetkien suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Opettajat huolehtivat ruokailun yhteydessä annettavasta ohjauksesta ja kasvatuksesta yhdessä koulun muiden aikuisten kanssa. Kouluruokailun tavoitteista ja järjestämisestä keskustellaan kotien kanssa ja yhdessä tuetaan oppilaiden kehitystä. Kouluruokailuun osallistumista sekä ruoan ja ruokailutilanteen laatua seurataan ja arvioidaan säännöllisesti.

Opetushenkilöstö ja ruokailusta vastaava henkilöstö tekevät yhteistyötä kouluruokailun järjestämisessä ja toiminnan kehittämisessä. Mikäli oppilaalla on yksilöllisiä ravitsemukseen sekä terveyden tai sairauden hoitoon liittyviä tarpeita, tulee oppilaan, huoltajan, ruokailusta vastaavan henkilöstön ja kouluterveydenhuollon sopia yhdessä ruokailuun liittyvistä tukitoimista ja seurannasta.

3.3 Kouluruokailusuositus

Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VRN) on laatinut Syödään ja opitaan yhdessä – kouluruokasuosituksen, jonka pohjana ovat Terveyttä ruoasta – suomalaiset ravitsemussuositukset (2014) ja Syödään yhdessä – ruokasuositukset lapsiperheille (2016). Suositus on suunnattu opetuksen ja sitä tukevan toiminnan järjestäjille, kouluille, koulujen ruokapalveluista ja oppilashuollosta vastaaville sekä vanhemmille ja huoltajille, kuten myös koululaisille itselleen. (VRN, 2017, s. 6)

Syödään ja opitaan yhdessä – kouluruokailusuositus sisältää ohjeistukset muun muassa kouluruokailun järjestämisestä, kouluruokailua ohjaavista säädöksistä ja asiakirjoista,

yhteistyöstä koulun sisällä ja kotien kanssa sekä toiminnan seurannasta ja arvioinnista. Suositus korostaa muun muassa yhdessä syömisen ja ruokailun kasvatuksellisen ohjaamisen tärkeyttä, oppilaiden osallisuuden vahvistamista, kestävästä kehitystä ja terveyttä edistävien lounaiden ja välipalojen tarjoamista, tapakulttuurin edistämistä sekä koko ruokailuympäristön huomioimista. (Julkari.fi, 2017)

VRN pitää tärkeänä, että suositukset toimivat tarjotun ruoan ja palvelun laadun perusvaatimuksina, kun ruokapalveluita kilpailutetaan tai niistä sovitaan. Suosituksilla pyritään myös tukemaan opetuksen järjestäjää toteuttamaan säädösten mukaista ja ohjattua kouluruokailua. (VRN, 2017, s. 6)

4 Palvelumuotoilu

Tämän otsikon alla käsittelen palvelua ja palvelumuotoilua käsitteenä sekä palvelumuotoilua niistä näkökulmista, mitkä voisivat olla hyödyksi oppilaiden kouluruokailun osallistamisprosesseja kehitettäessä.

Palvelumuotoilu edustaa järjestelmällistä menetelmää liiketoiminnan kehittämisessä ja on prosessi, jossa keskitytään kokonaisvaltaisesti kehitettävään palveluun. Palvelumuotoilussa palveluun vaikuttavista tekijöistä muodostetaan kokonaiskuva, joka pidetään keskiössä koko suunnittelun ajan. Palvelu jaetaan myös pienempiin osakokonaisuuksiin, jotka pilkotaan vielä yksittäisiin elementteihin, jotta niihin päästään pureutumaan tarkemmin ja saadaan ne muokattua tavoitteita vastaaviksi. (Tuulaniemi, 2011, s. 27)

Palvelumuotoilussa yhtenä keskeisimpänä tavoitteena on osallistaa suunnitteluun kaikki palveluketjussa mukana olevat tahot, mukaan lukien eri asiakasryhmät sekä kaikki palveluntuotantoon liittyvät tahot ja sitouttaa heidät yhteiseen toimintaan jo palveluiden suunnitteluvaiheessa. Kiteytetty ajatusmalli palvelumuotoilusta on, että laadukkaampia palveluita käyttävät useammat ihmiset ja että he ovat valmiita maksamaan tällaisesta palvelutuotteesta sekä kertahankintoina, että toistuvina ostoksina huonoja palveluita enemmän. Laadukkaan palvelun pyrkimyksenä on tuottaa iloa ihmisille. Laadukkaammat palvelut edistävät myös kohti korkeampaa asiakasuskollisuutta. (Tuulaniemi, 2011, s. 29)

Palvelumuotoilussa ihminen on keskiössä. Palvelumuotoilussa puhutaan asiakkaan palvelukokemuksesta. Asiakas on osa palvelutapahtumaa ja muodostaa kokemuksensa palvelusta henkilökohtaisesti. Palvelukokemusta ei voi suunnitella, sillä kokemus tapahtuu asiakkaan pään sisällä ja on yksilöllinen näkemys asiasta. Palvelumuotoilussa tavoitteena

onkin tehdä asiakkaan palvelukokemuksesta mahdollisimman hyvä. Tähän päästään keskittymällä asiakaskokemuksen kriittisiin osa-alueisiin. Tärkeässä roolissa on palveluprosessin, työtapojen, sekä vuorovaikutuksen optimointi sekä palvelua häiritsevien asioiden poistaminen. Päämääränä on, että asiakkaalle saadaan muodostettua palvelukokemus, joka on mahdollisimman mieluisa. (Tuulaniemi, 2011, s. 26)

Käytännössä palvelumuotoilun tavoitteena on Tuulaniemen (2011, s. 111) mukaan:

- ymmärtää paremmin ihmisiä, heidän elämäänsä ja tarpeitaan (empaattisuus, ihmisten toiminta ja tavoitteet eri tilanteissa)
- havaita uusia mahdollisuuksia (palvelu- ja liiketoimintamahdollisuudet)
- suunnitella toimivia palveluja (analysointi, jäsentäminen, ideointi konseptointi, visualisointi, prototyyppiointi ja yhteissuunnittelu)
- toteuttaa tehdyt suunnitelmat (roolitus, dokumentointi, implementointi, arviointi).

Palvelumuotoilussa keskeisimpänä ajatuksena voidaan pitää eri osapuolten osallistaminen palvelun kehittämisprosessiin. Yhteiskehittämisellä sitoutetaan eri osapuolet palvelun tuottamiseen sekä sen systemaattiseen kehittämiseen. (Tuulaniemi, 2011, s. 116—117)

Palveluiden keskipisteessä on aina palvelua käyttävä ihminen, joka on oman toimintansa ja elämänsä asiantuntija. Palvelua tuottavan tahon puolelta palvelun toteutuksessa on mukana useita tahoja asiakaspalvelusta järjestelmien ylläpitoon. Onkin tärkeää osallistaa palvelun käyttäjän eli asiakkaan itsensä lisäksi muutkin palveluun kuuluvat tahot suunnitteluprosessiin heti prosessin alusta lähtien. Keskeisessä roolissa on sisäistää palvelun loppukäyttäjän toiminnan motiivit ja tarpeet kehitettävään palveluun. Asiakkaan mukaan ottaminen palvelun kehittämiseen edistää arvon rakentumista, tiedon kulkua sekä suunnittelua. Tärkeää yhteiskehittämisen osalta on huomioida, että yhteiskehittäminen ei tarkoita sitä, että kaikki osapuolet olisivat päättämässä siitä, millainen palvelu tuotetaan. Yhtenä yhteiskehittämisen päätavoitteista onkin varmistaa, että kaikki palveluun liittyvät asiat ja näkökulmat otetaan huomioon mahdollisimman kattavasti jo tiedonkeruun ja analysoinnin vaiheessa. (Tuulaniemi, 2011, ss. 116—117)

Hyviä työkaluja yhteiskehittämisen toteuttamiseksi ovat erilaiset työpajat ryhmätyötiloissa tai palveluympäristössä. Myös virtuaaliset tilat toimivat kehittämissympäristöinä, sillä näissä tietoa voidaan jakaa sekä kommentoida nopeasti. (Tuulaniemi, 2011, s. 118)

Palvelumuotoilu voisi olla onnistuessaan tärkeä osa liiketoimintaa ja auttaa organisaatiota esimerkiksi organisaation strategisessa suuntaamisessa, organisaation fokuksen suuntaamisessa asiakaslähtoisemmäksi, organisaation sisäisten prosessien kehittämisessä, brändin asiakassuhteen syventämisessä, olemassa olevan palvelun kehittämisessä sekä jopa täysin uuden palvelun kehittämisessä. (Tuulaniemi, 2011, ss. 95—100)

4.1 Palvelumuotoilun yleinen prosessi

Palvelumuotoiluprosessi noudattaa prosessina luovan ongelmanratkaisun prosesseja. Prosessilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sarjaa loogisesti toistuvia ja eteneviä toimintoja. Silloin kun toistuvat tapahtumat kuvataan prosesseiksi, vältytään siltä, että tapahtumaketjuja ei tarvitse kehittää joka kerta erikseen uudelleen. Tällöin prosessit vapauttavat aikaa luovaan työhön ja säästävät voimavaroja. (Tuulaniemi, 2011, s. 126)

Palveluiden kehittäminen on luonteeltaan aina ainutkertaista ja pitää sisällään uuden luomista. Tämän vuoksi palvelumuotoilua ei voida määrittellä ja kuvata tiettyihin raameihin menevänä prosessina. Sama prosessi ei siis toimi yksi yhteen kaikenlaisten palveluiden kehitystyössä tai kaikissa tilanteissa. Palvelumuotoilun yleisessä prosessissa pyritään huomioimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti koko prosessi ja se on hyvä tapa palvelun kehittämismallin hahmottamiseksi. Käyn seuraavaksi läpi tiivistettynä palvelumuotoilun yleisen prosessin, joka kuvaa toimintarungon palvelumuotoilulle. (Tuulaniemi, 2011, ss. 126—127)

Palvelumuotoilun yleinen prosessi koostuu osa-alueista määrittely, tutkimus, suunnittelu, palvelutuotanto ja arvionti. Tuulaniemi on kuvannut vaiheet teoksessaan *Palvelumuotoilu* (2011, s. 128) seuraavasti:

MÄÄRITTELY Mitä ongelmaa ollaan ratkaisemassa? Mitkä ovat suunnitteluprosessin tavoitteet tilaajan kannalta? Tavoitteena on luoda ymmärrys palvelun tuottavasta organisaatiosta ja sen tavoitteista.

TUTKIMUS Haastatteluilla, keskusteluilla ja asiakastutkimuksilla rakennetaan yhteinen ymmärrys kehittämiskohteesta, toimintaympäristöstä, resursseista ja käyttäjätarpeista. Tarkennetaan palvelun tuottajan strategiset tavoitteet.

SUUNNITTELU Ideoidaan ja konseptoidaan vaihtoehtoisia ratkaisuja suunnitteluhaasteeseen ja testataan niitä nopeasti asiakkaiden kanssa. Määritellään mittarit palvelun tuottamiseen.

PALVELU-TUOTANTO Palvelukonsepti viedään markkinoille asiakkaiden testattavaksi ja kehitettäväksi. Suunnitellaan palvelun tuottaminen.

ARVIOINTI Kehitysprosessin onnistumista arvioidaan. Palvelun toteutumista markkinoilla mitataan ja palvelua hienosäädetään saatujen kokemusten mukaan.

Kuva 1. Palvelumuotoilun yleinen prosessi (Tuulaniemi, 2011, s. 128).

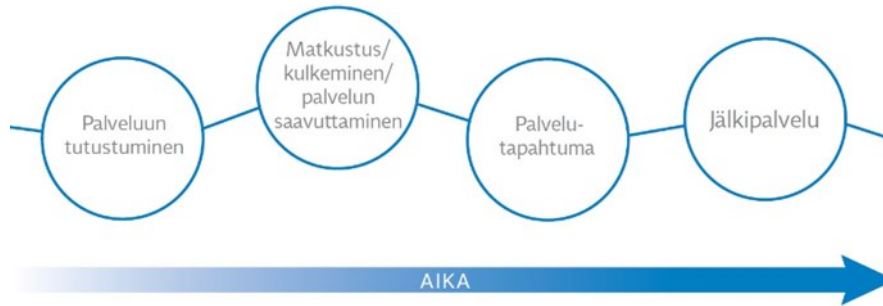
4.2 Palvelupolku

Palvelupolku on palvelumuotoilun työkalu, jossa kuvataan aikajärjestyksessä asiakkaan palvelukokemus läpi koko palveluprosessin. Asiakkaan kokema palvelupolku hahmotellaan vaiheittain, jotta se voidaan analysoida ja suunnitella tarkoituksenmukaisesti. Työkalussa palvelupolku jaetaan osa-alueisiin, joita ovat palvelutuokiot ja palvelutuokioiden sisältämät palvelun kontaktpisteet. Kontaktpisteitä ovat ihmiset, esineet, ympäristöt ja toimintatavat. (Tuulaniemi, 2011, s. 79)

Palvelupolku voidaan myös jakaa eri vaiheisiin, kun tarkastellaan asiakkaan kokemaa arvoa. Nämä vaiheet sisältävät esipalvelun, ydinpalvelun ja jälkipalvelun. Ydinpalveluvaiheessa asiakas saavuttaa itse palvelusta saatavan pääarvon. Esipalveluvaihe valmistele arvon muodostumista, kuten asiakkaan alustavaa yhteydenottoa yritykseen puhelimitse tai

verkossa (esimerkiksi ajanvaraukset tai lipunosto). Jälkipalvelu liittyy asiakkaan vuorovaikutukseen palveluntarjoajan kanssa varsinaisen palvelukokemuksen jälkeen, kuten asiakaspalautteiden antamiseen. Prosessi on havainnollistettu kuvassa 2. (Tuulaniemi, 2011, s. 79)

Kuva 2. Palvelutuokiot palvelupolulla (Tuulaniemi, 2011, s. 79)

Kontaktipisteisiin kuuluu siis palvelua tuottavat ja kuluttavat ihmiset, eli ihmiskontaktipisteet. Koulujen ateriapalveluissa ihmiskontaktipisteinä toimivat siis ateriapalveluita tuottavan organisaation edustajat sekä ruokailijat, kuten oppilaat ja koulun henkilökunta.

Palvelu vaatii toteutuakseen ympäristön, joka voi olla fyysinen tila tai digitaalinen ympäristö. Fyysisellä ympäristöllä on palvelun onnistumisen kannalta suuri vaikutus, sillä se ohjaa ihmisten käyttäytymistä ja saattaa vaikuttaa myös yksilön mielialaan. Virtuaalisessa ympäristössä kuten verkkosivuilla ympäristönä toimii käyttöliittymä, jolla on olennainen rooli palvelun käytön kannalta. (Tuulaniemi, 2011, s. 82)

Koulujen ateriapalveluissa keskeisimpänä ympäristönä toimii ruokailutila, jonka viihtyisyydellä ja käytännöllisyydelle on suuri vaikutus positiivisen palvelukokemuksen syntymiseksi.

Palveluiden tuottamiseen ja kuluttamiseen liittyy monesti myös fyysisiä tavaroita, jotka mahdollistavat palvelun kuluttamisen (Tuulaniemi, 2011, s. 82). Ravintolapalveluissa näitä ovat esimerkiksi ruokailuvälineet ja tarjoilussa käytettävät astiat.

Toimintatavoilla tarkoitetaan palveluun kuuluvia toiminta- ja käyttäytymismalleja, jotka ovat palveluhenkilökunnan kanssa ennalta sovittuja ja mahdollisesti vakioituja (Tuulaniemi, 2011, s. 82).

4.3 Yhteissuunnitteluun perustuva innovaatio

Muotoilu on kaiken edellä mainitun lisäksi myös osa innovaatiotoimintaa. Hyvinvoinnin kannalta keskeisessä roolissa olevat julkiset palvelut ovat tänä päivänä suurien haasteiden edessä. Niiltä vaaditaan pienenevillä voimavaroilla entistä parempaa palvelua. Tiukentuneet budjetit, väestörakenteen muutokset ja kasvava kysyntä ajaa päättäjiä ahtaalle. Vaikeassa tilanteessa valintana on toimintatapojen muuttaminen tai palveluiden leikkaaminen. On kuitenkin monin paikoin tiedostettu, että edellä mainitut toimenpiteet eivät välttämättä ole kestävä ratkaisu vallitsevaan ongelmaan vaan tuovat ainoastaan lyhyen aikavälin säästöjä, joilla heikennetään entisestään riittämätöntä palvelutasoa. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, s. 29)

Julkisen sektorin organisaatiot, jotka asettavat kansalaisten hyvinvoinnin toimintansa keskiöön, tietävät, että ainoa keino jatkaa laadukkaiden palvelujen tarjoamista on tehdä merkittäviä uudistuksia omissa toimintatavoissaan. Kansallisissa strategioissa innovaatiot on tunnistettu palveluiden keskeiseksi uudistamisen välineeksi. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, ss. 31—32)

Julkisten palvelujen yhteissuunnittelussa on kaksi keskeistä etua, joita voidaan nimittää divergenssiksi ja toteutukseksi. Divergenssi viittaa ideoiden ja ehdotusten suurempaan monimuotoisuuteen, joka syntyy yhteissuunnitteluprosessissa. Avoimempi suunnitteluprosessi mahdollistaa monialaisemman keskustelun ja tarjoaa palvelujen tuottajille laajemman valikoiman mahdollisuuksia palvelujen innovointiin. Toteutus puolestaan korostaa sidosryhmien osallistumisen hyötyjä palvelun kehityksen loppuvaiheessa. Kun ne, jotka ovat suorassa kosketuksessa palveluun, ovat mukana suunnittelussa, on suurempi mahdollisuus siihen, että heidän näkemyksensä tulevat kuulluiksi, ja lopputulos vastaa tällöin paremmin heidän tarpeitaan. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, s. 36)

Jyrämän & Mattelmäen (2015, ss. 40—41) mukaan muotoilu voi auttaa julkisten palveluiden kehittämisessä viidellä eri tavalla:

1. Käyttäjien tarpeiden tunnistamisessa
2. Sidosryhmien tietämyksen hyödyntämisessä
3. Riskienhallinnassa
4. Palveluiden kustannustehokkuuden parantamisessa
5. Käyttäjien vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisessa

Innovaatioita julkisella sektorilla voidaan kuvata suunnitelmallisiksi muutoksiksi olemassa olevissa prosesseissa, tuotteissa, palveluissa ja toimitustavoissa. Se voi myös liittyä uusien ideoiden hyödyntämiseen julkisten palveluiden tehokkuuden, vaikuttavuuden tai laadun parantamiseksi. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, s. 174)

Julkisten palveluiden käyttäjien rooli on muuttunut perinteisestä passiivisesta vastaanottajasta aktiiviseksi ideoiden lähteeksi ja jopa keskeiseksi toimijaksi palvelun tuottamisessa. Tämä kehityssuunta on kuitenkin saanut osakseen kritiikkiä. On olemassa riski, että kansalaisten ajattelevien pääasiassa asiakkaina saattaa heikentää kiinnostusta julkisen palvelun (arvon) kehittämiseen, ja osallistumisen motiivit voivat muuttua hyvin yksilöllisiksi ja kapea-alaisiksi. Kansalaisten pääasiallisen roolin näkeminen asiakkaina saattaa myös heikentää tasa-arvoisuuden periaatetta luomalla kuilun niiden välille, joilla on mahdollisuus tai oikeus osallistua palveluiden kehittämiseen, ja niiden välille, joilla ei ole tähän mahdollisuutta. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, s. 174)

Laajempi käyttäjien osallistuminen ja erilaisten käyttäjänäkökulmien huomioiminen julkisen sektorin palvelukehityksessä voi tuoda lisäarvoa sekä loppukäyttäjille että palvelulle yhteiskunnallisesti. Tässä prosessissa voi syntyä myös eturistiriitoja. Parhaassa tapauksessa käyttäjälähtöiset työskentelytavat auttavat tunnistamaan nämä ristiriidat ja tekemään ne näkyviksi sekä ymmärrettäviksi eri sidosryhmille palveluiden kehittämissuunnan aikana. Tämä taas voi kannustaa toimijoita kehittämään innovatiivisia malleja parantaa nykyisiä palveluita tai jopa innovoimaan kokonaan uudentyyppisiä palvelukokemuksia. Käyttäjälähtöinen innovointi onkin nostettu Suomessa yhdeksi julkisten palveluiden kehittämisen avainkohteeksi. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, s. 175)

Käyttäjälähtöinen innovaatiotoiminta voi ilmetä siten, että organisaatiot hankkivat syvällistä ymmärrystä ja tietoa palvelua käyttävien tarpeista, mikä toimii pohjana palvelukehitykselle. Toisaalta se voi myös merkitä sitä, että organisaatiot kutsuvat käyttäjiä osallistumaan suoraan palvelukehityshankkeisiin. Lisäksi tähän innovaatiotoimintaan voi sisältyä organisaatioiden käyttöön ottamia käyttäjien kehittämiä innovatiivisia tuotteita ja ratkaisuja, jotka joko integroidaan organisaation omaan innovaatiotoimintaan tai kaupallistetaan käyttäjien luomien innovaatioiden kautta. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015, s. 176)

Teoksessa *Palvelumuotoilu* saapuu verkostojen kaupunkiin Jyrämä & Mattelmäki (2015, ss. 175 — 178) kuvaavat kolme käyttäjälähtöisen innovaatio toiminnan muotoa.

Muoto 1. Syvennetään ymmärrystä käyttäjien tarpeista

Muoto 2. Käyttäjät T&K&I (tutkimus, kehitys ja innovaatio) -toimijoina ja -resursseina

Muoto 3. Käyttäjännovaatioiden hyödyntäminen

Edellä mainitut muodot on esitelty kuvassa 3.

Kuva 3. Käyttäjälähtöisen innovaatiotoiminnan muodot. (Jyrämä & Mattelmäki, 2015. s. 176)

5 Osallistaminen ja osallisuus osana vaikuttavuutta

Osallistamista voidaan pitää käsitteenä, joka kokoaa yhteen erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja. Osallisuus on suhteissa olemista, liittymistä, kuulumista, yhteisyyttä, yhteensopivuutta ja mukaan ottamista. Osallisuus on osallistumista, vaikuttamista ja demokratiaa sekä kaiken edellä mainitun johtamista ja järjestämistä. Käsitteen abstraktin luonteen ja monipuolisuuden vuoksi osallistamalla pystytään kehittämään kokonaisvaltaista ymmärrystä, joka ylittää hallinnonalat, metodologiat ja oppiaineet. (THL, 2017, s. 3)

Osallistamista voidaan pitää lähestymistapana, joka pohjautuu eri toimijoiden osaamisten, ideoiden, taitojen ja valmiuksien tehokkaaseen hyödyntämiseen ja käyttöön yhteisesti sovittujen päämäärien toteuttamiseksi. Osallistamisen perusajatuksena on, että yhteistyöllä ja tiedon jakamisella saavutetaan enemmän kuin yksin toimiessa. Osallistamista voidaankin pitää parviällyn ja joukkoällyn hyödyntämisen lähisukulaisena. (Auvinen & Liikka, 2015, s. 5)

Osallistaminen ei ole ainoastaan suunnittelua ja pohdiskelua, vaan tärkeänä tekijänä osallistamisessa on myös konkreettinen ja moniulotteinen käytännön toteutus. Osallistamisen perusteena on osallisuus, joka on toimintaan liittyvää myönteistä omistajuutta. Tällöin osallisuus merkitsee myös sitoutumista ja vastuuta. (Auvinen & Liikka, 2015, s. 5)

Osallistaminen pohjautuu tärkeiden periaatteiden varaan, joita voidaan kuvata kolmella periaatteella. Nämä periaatteet ovat demokratiaperiaate, avoimuusperiaate ja prosessiperiaate. Demokratiaperiaateissa yksilöt ja yhteisöt ovat toiminnan kohteita eli objekteja ja osallistamistyössä lähdetään liikkeelle yhteisöjen ja yksilöiden itse havaitsemista ja havaitsemista ongelmista ja kehityskohteista. (Auvinen & Liikka, 2015, s. 5)

Avoimuusperiaatteen mukaan toiminnassa nähdään etuna erilaisuus ja avoimuus. Tämän periaatteen tavoitteena on aktivoida mukaan erilaisia toimijoita. Osallistaminen edustaa siirtymistä suljetuista toimintatavoista kohti avoimempia ja keskinäiseen jakamiseen pohjautuvia lähestymistapoja. (Auvinen & Liikka, 2015, s. 5)

Prosessiperiaate on kolmas keskeinen osallistamisen periaateista. Prosessiperiaatteen mukaan toiminta muovautuu ja kehittyy jatkuvasti. Osallistamisen periaatteena onkin monitahoinen ja jatkuva vuoropuhelu eri toimijoiden ja sidosryhmien kesken. Vuoropuhelun tuloksena toiminnan luonne saattaa kehittyä uusille ja yllättäville urille. Näin ollen olennaisena osana osallistavaan toimintatapaan kuuluu myös kyky kestää epävarmuutta. (Auvinen & Liikka, 2015, s. 5)

Osallistamisella muodostuvien toiminnan tulosten arviointia voi tehdä kahdesta eri näkökulmasta. Ensimmäinen näkökulma on osallistamisella aikaansaatu prosessin kehittyminen, kuten esimerkiksi parantuneet yhteiset toimintamallit ja laajentunut toimijoiden joukko. Toinen näkökulma on osallistamisella aikaansaatu dokumentoitu toiminnan tulos, kuten esimerkiksi syntynyt suunnitelma tai toteutus. (Auvinen & Liikka, 2015, ss. 5–6)

Osallisuus on sitä, että kuuluu sellaiseen kokonaisuuteen, jossa pystyy vaikuttamaan erilaisiin **hyvinvoinnin lähteisiin** ja vuorovaikutussuhteisiin, jotka lisäävät elämän merkityksellisyyttä. Osallisuus on myös vaikuttamista oman elämänsä mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja yhteisiin asioihin. (THL, 2017, s. 5)

Hyvinvoinnin lähteet voivat olla aineellisia mahdollisuuksia, kuten asuminen, koulutus, kohtuullinen toimeentulo tai esimerkiksi harrastuksissa käytettävät tarvikkeet. Hyvinvoinnin lähteet voivat olla myös aineettomia, kuten luottamus, luovuus ja turva ovat. Ne voivat olla myös jotain aineettoman ja aineellisen väliin sijoitettavia, kuten esimerkiksi palveluita. (THL, 2017, s. 5)

Osallisuus ilmenee oman elämän päätösvaltana, mahdollisuutena säädellä omaa tekemistään sekä hallittavana, ymmärrettävänä ja ennakoitavana toimintaympäristönä.

Osallisuus ilmenee itsensä ulkopuolisiin prosesseihin vaikuttamisena esimerkiksi ryhmissä, asuinympäristössä, palveluissa tai laajemmin yhteiskunnassa. Osallisuutta ilmenee myös paikallisesti, kun yksilö kykenee vaikuttamaan yhteiseen hyvään ja osallistumaan merkityksellisten kokemusten tuottamiseen ja niiden jakamiseen sekä muodostamaan vastavuoroisia sosiaalisia suhteita. (THL, 2017, s. 5)

Osallisuus toteutuu suhteessa ihmisen ja yhteisön välillä, jos ihminen kokee kuuluvansa yhteisöön, sekä voi halutessaan osallistua yhteisön vuorovaikutukseen, toimintaan sekä yhteisien asioiden päätöksentekoon. Ihmisen tulisi tietää voivansa vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Osallisuudessa on siis kysymys kuulumisen ja osallistumisen mahdollisuuksien toteutumisesta erilaisissa yhteisöissä. (Osallisuuden osaamiskeskus, n.d.)

5.1 Nuorten osallisuus ja osallistaminen

Nuoren on tärkeää kokea, että hänen osallisuudellaan on merkitystä, jotta tämä voi toteutua edellytetään lapsen ja aikuisen välistä keskinäistä kunnioitusta. Sukupolvien välinen luottamus muodostuu konkreettisten tekojen avulla. Jotta aikuinen on uskottava, tulee kohtaamisen nuorten kanssa olla arvostava. Arvostava kohtaaminen vahvistaa nuorten osallisuuden tunnetta hyväksytyksi ja kuulluksi tulemisen osalta. (Valtioneuvosto, 2019, s. 93)

Yhteisöön kuulumisen mahdollisuus ja kyky vaikuttaa omaan elämään ovat keskeisimpiä hyvinvoinnin edellytyksiä. Nuoret haluavat tänä päivänä vaikuttaa ja heidän osallistumisen keinot ovat murroksessa. Nuorten osallistumista yhteiseen päätöksentekoon on pyritty edistämään monissa projekteissa, mutta vain satunnaisesti näiden tulokset jäävät pysyviksi tavoiksi toimia. Käytäntöön tämä heijastuu siten, että nuoret eivät tiedä vaikutusmahdollisuuksiaan tai kokevat, että heidän mielipiteistään ei olla kiinnostuneita. Aktiivisesti osallistuvienkin nuorten on monesti vaikea sisäistää, miten heidän osallistuminen vaikuttaa lopulta tehtyihin päätöksiin. (Valtioneuvosto, 2019, s. 93)

Oppilaan integroitumista koulu yhteisöön tukee vahvasti se, että hän tuntee olevansa aktiivisesti mukana koulupäivien suunnittelussa ja toteutuksessa. Kouluissa vallitsevat käytännöt eivät kuitenkaan innosta juurikaan oppilaita oman yhteisönsä kehittämiseen ja perusopetuksen 8.- ja 9.-luokkalaisista vain 10 prosenttia kokee voivansa vaikuttaa kouluarkeen liittyvien asioiden, kuten kouluruokailun järjestämiseen. Pojat kokevat vaikutusmahdollisuudet tyttöjä paremmiksi. Arkiseen päätöksentekoon osallistumista ei

pidetä houkuttelevana koulujen toimintakulttuurin, hallintorakenteen tai aikuisten asenteiden vuoksi. (Valtioneuvosto, 2019, ss. 93—94)

Lasten edustuksellinen osallistuminen esimerkiksi oppilaskuntaan pohjautuu pitkälti siihen, että lapset sisäistävät aikuismaisia tapoja toimia. Tällaiseen toimintaan osallistuminen kiinnostaa ensisijaisesti sellaisia nuoria, joilla on runsaasti kulttuurisia ja sosiaalisia voimavaroja. Tällaisessa päätäntäelimestä lasten ja aikuisten väliset suhteet tiivistyvät ja lisääntyvät, mutta toisaalta aikuisten luomaan rakenteeseen valittujen vuorovaikutus edustamiinsa nuoriin usein etäännyty ja vähenee. (Valtioneuvosto, 2019, s. 94)

Nuorten kanssa toimivalla aikuisella onkin oleellinen asema, kun luodaan kokemusta siitä, onko nuoren omalla mielipiteellä väliä. Jos koulussa esimerkiksi vahtimestari, opettaja, rehtori, siivooja tai keittiön työntekijä kohtaa nuoren arvostavasti ja kunnioittavasti, syntyy aito kokemus yhteisöön kuulumisesta. Meidän tuleekin tunnistaa lasten arkinen mukanaolo osaksi yhteiskunnallista vaikuttamista ottamalla heidän näkökulmansa huomioon samalla arvostuksella kuin aikuisten. Tämä luo lapsille merkittävän osallistumisen kokemuksen. (Valtioneuvosto, 2019, s. 94)

Lasten osallisuuden haasteina voidaan pitää osallisuuden määrittelyä ja organisaatorakenteita. Lasten osallisuus ei ole tällä hetkellä vaikuttava ja aito osa nykyisten organisaatiokulttuureiden päätöksenteon ja johtamisen rakenteita. Osallisuuden seuranta, arviointi ja vaikutusten osoittaminen on puutteellista, sillä lasten mielipiteet, näkemykset ja ideat jäävät usein näkymättömiksi tehtävissä päätöksissä. (Valtioneuvosto, 2019, s. 98)

Yhtenä ongelmakohtana voidaan pitää sitä, että nuorille tyypillisiä tapoja vaikuttaa ja osallistua omissa yhteisöissään ei ole tunnistettu ja monissa hankkeissa nuorten osallistuminen koetaan ainoastaan perinteisenä poliittisena aktiivisuutena. Nuorten arkiset päätökset ja omaehtoinen toiminta, kuten kulutusvalinnat ja some-viestintä tulee huomioida yhteiskunnallisesti nuorten suosimana ja tärkeänä muotona vaikuttaa ja osallistua. (Valtioneuvosto, 2019, s. 98)

Monesti nuorten osallistaminen kuihtuu pelkäksi mielipiteen selvittämisprosessiksi, jossa nuorten muodollisella osallisuudella ei ole todellisuudessa merkitystä heille itselleen. Jotta osallistaminen olisi aitoa, tulisi prosessin olla toiminnallinen ja ihmisten sosiaalisesta kanssakäymisestä muotoutuva prosessi. Tämän vuoksi osallisuuden edistäminen ja arviointi olisi tärkeää pitää katkeamattomana mukana palvelukentän käytännöissä. (Valtioneuvosto, 2019, s. 99)

Mielipiteen kuuleminen ja huomioiminen ei tarkoita kuitenkaan automaattisesti niiden mukaan toimimista ja selvää on, että ei ole mahdollista luoda malleja missä kaikki lapset tai nuoret voisivat olla mukana, mutta mahdollista on luoda vaikuttamisen prosesseja, jotka mahdollistavat kenen tahansa mukana olon yksilön oman valinnan mukaisesti.

(Valtioneuvosto, 2019, s. 99)

Lasten ajatusmaailma ja tapa nähdä asioita poikkeaa aikuisista. Tämän vuoksi on olennaista ottaa huomioon, hyödyntää ja käyttää edellä mainittua näkökohtaa palveluiden uudistamisessa ja arvioinnissa päätöksenteon yhteydessä. Lapselle luontainen tapa on esimerkiksi tuottaa videoita, piirustuksia, kirjoituksia ja blogeja. Oleellista onkin, että lapset kohdataan heille luontaisilla toimintatavoilla, turvallisessa toimintaympäristössä ja sillä kielellä, jota he ymmärtävät. (Valtioneuvosto, 2019, s. 99)

5.2 Osallistaminen opetussuunnitelman näkökulmasta

Valtakunnallisen opetussuunnitelman mukaan koulutyö tulee järjestää siten, että sen perustana on oppilaiden kuulluksi tuleminen ja osallisuus. Koulujen tulee huolehtia siitä, että oppilaat saavat kokemuksia demokraattisesta toiminnasta ja yhteistyöstä omassa opetusryhmässä, koulussa ja sen lähiympäristössä sekä muissa erilaisissa verkostoissa. (Hämeenlinnan kaupunki, 2016, s. 35)

Oppilaiden osallistuminen oman koulutyön ja ryhmän toimintojen suunnitteluun on luonnollinen tapa parantaa osallisuutta. Oppilaita rohkaistaan vaikuttamiseen ja koulun yhteisen toiminnan ja oppimisympäristön kehittämiseen ja suunnitteluun. Oppilaille tulee opetussuunnitelman mukaan järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäännön valmisteluun. Oppilaat ovat mukana myös kehittämässä ja arvioimassa yhteistyötä. (Hämeenlinnan kaupunki, 2016, s. 35)

Perusopetuslaissa on määrätty, että kouluissa tulee olla sen oppilaista koottu oppilaskunta. Oppilaskunnan tehtävänä on edistää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia, osallistumista ja yhteistoimintaa. Oppilaskunnan tarkoituksena on innostaa oppilaita esittämään omia näkemyksiään sekä vaikuttamaan omiin ja yhteisiin asioihin. (Hämeenlinnan kaupunki, 2016, s. 35)

Hämeenlinnan kaupungin opetussuunnitelmassa (Hämeenlinnan kaupunki, 2016, ss. 35 — 36) on määritelty oppilaskuntatoiminnasta seuraavasti:

Oppilaskuntatoiminnan tarkoituksena on ohjata oppilaita keskinäiseen yhteistyöhön, lisätä oppilaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä vastuuta yhteisten asioiden hoidosta. Koulujen oppilaskuntien jäseniä ovat kaikki kyseisen koulun oppilaat. Oppilaskunnan jäsenistä valitaan edustajisto (hallitus tms.) ja oppilaskunnan järjestäytyneestä toiminnasta vastaa tehtävään nimetty ohjaava opettaja.

Oppilaskunnan hallituksen tehtävänä on pitää yllä yhteyksiä oppilaisiin, opettajiin, koulun muuhun henkilökuntaan sekä tarpeen mukaan vanhempainyhdistykseen, nuorten vaikuttajaryhmiin, Lasten ja nuorten foorumiin ja lautakuntiin. Oppilaskunnan toiminta kouluissa vaihtelee mm. koulun koosta ja oppilaiden iästä riippuen. Aloitteiden käsittelyssä voidaan käyttää jatkuvan vaikuttamisen mallia, jossa kuka tahansa kouluyhteisön jäsen voi seurata aloitteen käsittelyä.

5.3 Osallisuutta tukevia toimintamalleja Hämeenlinnan kouluateriapalveluissa

Hämeenlinnan kouluateriapalveluissa on jo käytössä useampia osallisuutta tukevia toimintamalleja. Keskeisimpiä näistä malleista ovat kouluruokadiplomi, ravintolatoimikunnat sekä mahdollisuus antaa palautetta ja osallistua palveluntuottajan tuotekehitystyöhön. Edellä mainittujen osallistamiskeinojen lisäksi järjestetään erilaisia kyselyitä palveluntuottajien ja tilaajan toimesta.

Kouluruokadiplomi on ravitsemuksellisesti, kasvatuksellisesti ja ekologisesti kestävän kouluruokailun edistämisestä myönnettävä tunnustus kouluille ja ruokapalveluiden tuottajalle. Se on itsearviointiin ja toiminnan kehittämiseen perustuva työväline. (Ammattikeittiö Osaajat, n.d.a)

Kouluruokadiplomi on hyvä itsearvioinnin väline kouluruokailua kehittäessä. Se kannustaa yhteistyöhön moniammatillisesti, auttaa arvioimaan kehittämiskohteita ja onnistumisia, rohkaisee toteuttamaan juuri oman koulun toimintaan sopivia käytäntöjä ja nostaa kouluruokailun näkyväksi osaksi koulun toimintaa. Kouluruokadiplomi edistää oppilaiden ruokakasvatusta, innostaa osallistamiseen ruokailutilanteessa sekä lisää kouluruokailun ja sen tekijöiden arvostusta. Diplomin kattava tausta-aineisto antaa myös vinkkejä ja tukea kouluruokailun kehittämiseen. (Ammattikeittiö Osaajat, n.d.a)

Diplomia voi hakea kaupunki ja palveluntuottaja yhteistyössä vastaamalla sähköisesti Kyllä – Ei väittämäkysymyksiin koskien opetussuunnitelmaa ja sopimusasioita, ruokailutilannetta, yhteistyötä ja viestintää. Diplomin myöntämisestä vastaa Ammattikeittiöosaajat ry.

(Ammattikeittiö Osaajat, n.d.a)

Hämeenlinnassa kouluruokadiplomia on haettu muutamiin yksiköihin 2023 mennessä, mutta tavoitteena on, että kouluruokadiplomi on haettu jokaiseen Hämeenlinnan peruskouluun vuoden 2024 loppuun mennessä.

Keskeisessä roolissa kouluruokadiplomia haettaessa on toimiva **ravintolatoimikunta**.

Ravintolatoimikunnan tehtävänä on osallistua kouluruokailun kehittämiseen ja suunnittelijatyöhön sekä kommentoida säännöllisesti kouluruokailun tasoa ja kouluruokailutilannetta. Toimikunnalla on velvollisuus puuttua epäkohtiin, tuoda esille kehittämisaloitteita ja antaa myös positiivista palautetta. (Ammattikeittiö Osaajat, n.d.b)

Toimikuntaan valitaan edustajat oppilaiden, opetushenkilökunnan, kouluterveydenhuollon ja ateriapalveluhenkilöstön piiristä. Ravintolatoimikunta kokoontuu vähintään kaksi kertaa lukukaudessa, eli noin neljä kertaa vuodessa. Oppilasjäseniä tulisi olla vähintään kaksi, jolloin rohkeus osallistua keskusteluun vahvistuu. Päätöksiä tehtäessä lähtökohtana tulee olla oppilaan terveen kasvun ja kehityksen tukeminen. (Ammattikeittiö Osaajat, n.d.b)

Hämeenlinnassa on ravintolatoimikunta toiminta käynnistetty täysimittaisesti vuonna 2023 ja tavoitteena on, että jokaisessa koulussa on toimiva ravintolatoimikunta vuoden 2024 loppuun mennessä.

Palveluntuottajat tarjoavat asiakkailleen **palautteenantomahdollisuuden** jokaisessa kaupungin yksikössä. Palautetta voi antaa kirjallisesti, sähköisesti palautejärjestelmän kautta tai suullisesti palveluntuottajan henkilökunnalle. Palautteet käsitellään säännöllisesti palveluntuottajan ja tilaajan välisissä palvelunseurantakokouksissa.

Palveluntuottajat tarjoavat oppilaille mahdollisuutta maistaa ja arvioida osaa uutuustuotteista ennen niiden päätymistä ruokalistalle. Uutuustuotteen reseptiä muokataan saadun palautteen pohjalta ja jos tuote ei saa kohderyhmältä hyvää vastaanottoa se ei päädy ruokalistakiertoon lainkaan. Menetelmä lisää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ja tyytyväisyyttä ruokalistaa kohtaan.

Palveluntuottajat ja tilaaja mittaavat vuosittain asiakastyytyväisyyttä **asiakastyytyväisyyskyselyillä**. Kyselyt toteutetaan pääsääntöisesti sähköisiä menetelmiä hyödyntäen. Tutkimusten tulokset käsitellään ja mahdollista kehystoimenpiteistä sovitaan yhdessä palveluntuottajien kanssa.

Palveluntuottajat järjestävät oppilaille vuosittain myös lempiruokakyselyitä, joiden avulla kartoitetaan oppilaiden suosikkiruokia. Tulosten perusteella palveluntuottaja järjestävät, joko lempiruokaviikon tai lempiruokapäiviä. Palveluntuottajat järjestävät yhteistyössä kaupungin kanssa vuosittain ensimmäisen kouluvuotensa aloittavien koululaisten vanhemmille kouluruokapäivän, jonka tarkoituksena on esitellä palveluntuottajan ruokapalvelutoimintaa sekä suomalaista ravitsemussuositusten mukaista kouluruokaa. Päivän aikana vanhemmat pääsevät maistamaan, miltä kouluruoka maistuu tänä päivänä sekä keskustelemaan ruokapalvelun asiantuntijoiden kanssa.

6 Aikaisempia kouluruokailua koskevia tutkimuksia

Suomalaista kouluruokailua on tutkittu vuosien saatossa paljon. Valitsin tähän osioon tarkemman tarkastelun kohteeksi kaksi lähihistoriassa tehtyä tutkimusta, jotka loivat hyvän pohjan tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksiä ajatellen. Seuraavissa kappaleissa esittelen tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät teemat raportista, joka käsitteli nuorten kuulemista tulevaisuuden kouluruokailuista sekä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tuottaman kouluterveyskyselyn tuloksia osallistamisen ja kouluruokailun näkökulmasta.

6.1 Nuorten kuuleminen tulevaisuuden kouluruokailusta keväällä 2022 - raportti

Osallisuuden osaamiskeskus järjesti keväällä 2022 nuorten kuulemisen kouluruokailun kehittämisestä yhteistyössä maa- ja metsätalousministeriön kanssa. Nuorten kuulemisen päämääränä oli kuulla nuorten ajatuksia kouluruokailun kehittämisestä ja siitä minkälainen kouluruokailu houkuttelisi nuoria ja millaisia keinoja heidän tulisi saada vaikuttaakseen kouluruokailuun. (Osallisuuden osaamiskeskus, 2022, s. 1)

Kuuleminen toteutettiin viitenä työpajana toisen asteen ja yläkoulun opiskelijoille Turussa, Tampereella, Jyväskylässä, Lappeenrannassa sekä yhteisesti Ulvilassa, Kokemäessä ja Kankaanpäässä. Työpaja muodostui kolmesta osiosta: Mukavasta ruokailuhetkestä koulussa vuonna 2030, Nuorilähtöisestä kouluruokailusta vuonna 2030 ja Nuorten vaikuttamisesta

kouluruokailuun vuonna 2030. Yhteensä työpajoihin osallistui 105 nuorta. (Osallisuuden osaamiskeskus, 2022, s. 1)

Työpajoissa käydyissä keskusteluissa nuoret arvostivat kouluruokailun rentoa ja rauhallista ilmapiiriä. Ruokailuhetki on tärkeä tauko koulupäivässä, jolloin säännöt voivat olla löyhempiä. Ruokailuun tulee olla nuorten mielestä myös riittävästi aikaa. Nuoret kokevat, että aikuisten tulisi olla ruokailutilanteessa tasavertaisia, mutta heidän tulisi myös mahdollistaa sujuva ja turvallinen ruokailu. Kuulemisessa nuoret nostivat esiin myös keittiöhenkilökunnan roolin ja toivoivat henkilökunnalta ystävällistä palvelua. (Osallisuuden osaamiskeskus, 2022, s. 2)

Ruokailutilan tulisi olla osallistujien mielestä viihtyisä ja helposti lähestyttävä. Nuoret toivoivat ruokailutilaan taidetta tai elektroniikkaa lisäämään viihtyisyyttä. Myös pöytien ja tuolien toivottiin vastaavan paremmin erikoiskoisten ryhmien tarpeita. (Osallisuuden osaamiskeskus, 2022, s. 2)

Keskusteltaessa kouluruokailun houkuttelevuudesta nousi keskeisenä tekijänä esiin ruoan laatu. Ruokailu koetaan houkuttelevampana, jos se vastaa paremmin käyttäjryhmän toiveisiin. Keskusteluissa nousi tärkeänä huomiona esiin myös se, että ruokailuun ei tulisi joutua osallistumaan yksin ja pahimmillaan ruokailutilanne voi olla myös ahdistava kokemus esimerkiksi siksi, että henkilökohtaiseen ruoka-annokseen puututaan arvostelevasti. (Osallisuuden osaamiskeskus, 2022, s. 2)

Kouluruokailuun vaikuttamisesta keskusteltaessa nuoret nostivat esiin esimerkiksi palautelaatikat ja helposti toteutettavat kyselyt. Tärkeänä pidettiin myös sitä, että nuorten vaikuttajaryhmät, nuorisovaltuusto ja oppilaskunnat otettaisiin entistä paremmin mukaan kouluruokailun toteutukseen, suunnitteluun ja arviointiin. (Osallisuuden osaamiskeskus, 2022, s. 2)

6.2 Kouluterveyskysely 2023

Käsittelen seuraavaksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tuottaman kouluterveyskyselyn tuloksia Hämeenlinnan kaupungin kouluruokailun ja osallistamisen näkökulmasta.

Kouluterveyskysely tarjoaa laaja-alaista ja luotettavaa seurantatietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnista, terveydestä, koulunkäynnistä, opiskelusta, osallisuudesta sekä saatavilla olevista tukipalveluista. Kyselyyn vastaavat perusopetuksen 4. ja 5. luokkien oppilaat, perusopetuksen 8. ja 9. luokkien oppilaat, lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijat sekä

ammattillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijat ja se toteutetaan joka toinen vuosi. (THL, 2023a)

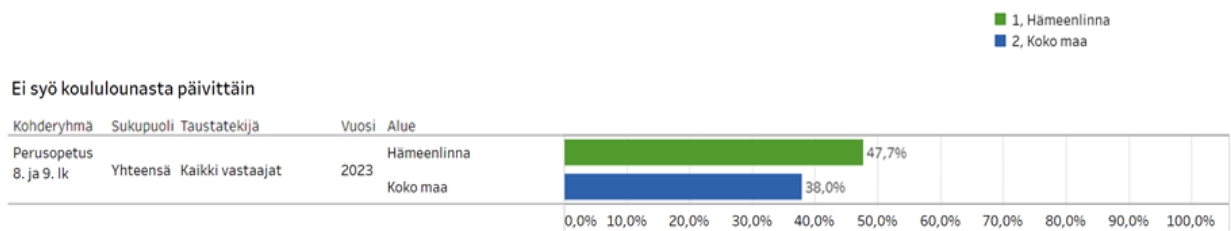
Vuoden 2023 kouluterveyskyselyyn Hämeenlinnassa vastasi 1167 4. – 5. luokkalaista ja 1172 8. – 9. luokkalaista. Koko maan tulokset sekä kuntakohtaisia tuloksia pääsee tarkastelemaan Terveyden ja hyvinvointilaitoksen verkkosivuilta osoitteesta:

<https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset>

6.2.1 Ateriapalveluita koskevat kriittisimmät nostot tutkimuksesta

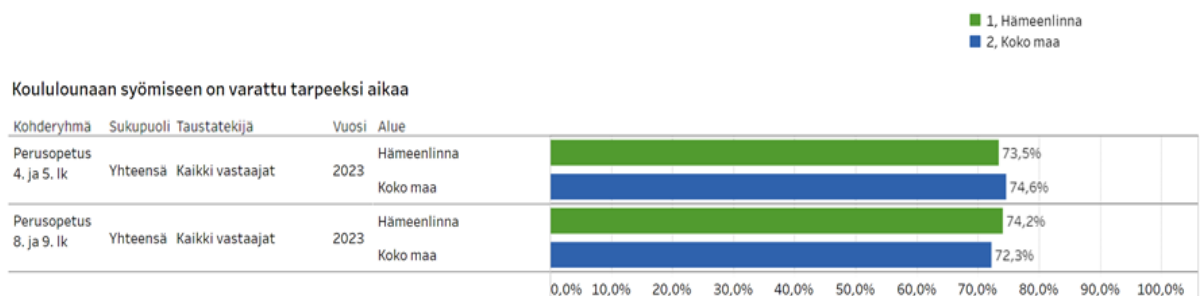
Hämeenlinnan perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaisista 47,7 % ei syö koululounasta päivittäin. Vastaava tulos koko maa huomioiden oli 38 %. Jakauma on esitetty kuvassa 4.

Kuva 4. Ei syö koululounasta päivittäin (THL, 2023b).

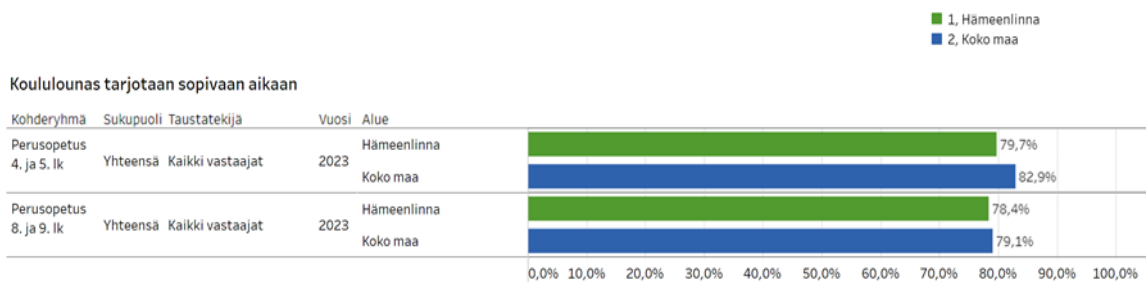
73,5 % Hämeenlinnan kaupungin perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista ja 74,2 % 8. ja 9. luokkalaisista koki, että koululounaan syömiseen on varattu riittävästi aikaa. Koko maan osalta vastaavat tulokset olivat 4. ja 5. luokkalaisista 74,6 % ja 8. ja 9. luokkalaisista 72,3 %. Tulokset on esitetty kuvassa 5.

Kuva 5. Koululounaan syömiseen on varattu tarpeeksi aikaa (THL, 2023b).

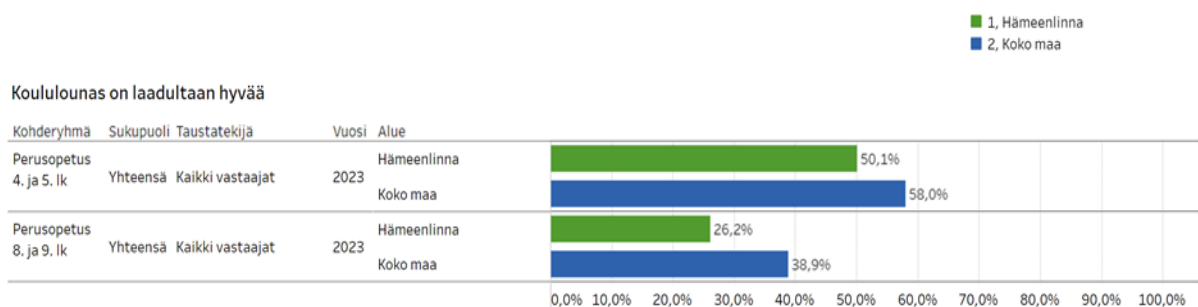
79,7 % Hämeenlinnan kaupungin perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista ja 78,4 % 8. ja 9. luokkalaisista koki, että koululounas tarjoillaan sopivaan aikaan. Koko maan osalta vastaavat tulokset olivat 4. ja 5. luokkalaisista 82,9 % ja 8. ja 9. luokkalaisista 79,1 %. Tulokset on kuvattu graafisesti kuvassa 6.

Kuva 6. Koululounas tarjotaan sopivaan aikaan (THL, 2023b).

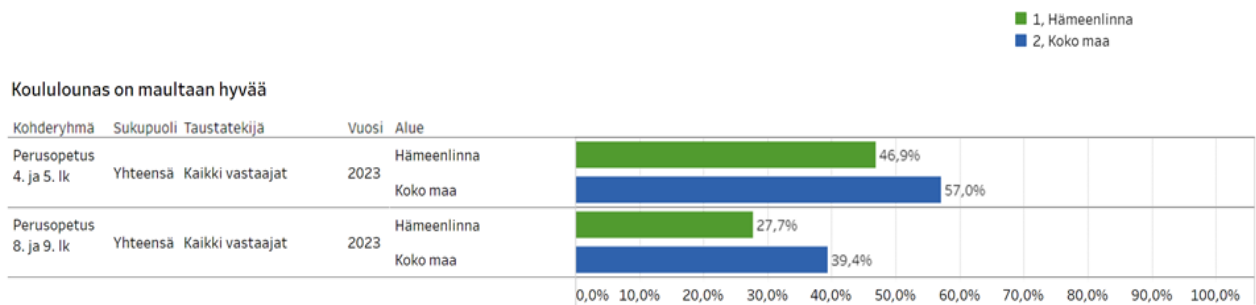
50,1 % Hämeenlinnan kaupungin perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista ja 26,2 % 8. ja 9. luokkalaisista koki, että koululounas on laadultaan hyvää. Koko maan osalta vastaavat tulokset olivat 4. ja 5. luokkalaisista 58 % ja 8. ja 9. luokkalaisista 38,9 %. Tulokset on kuvattu graafisesti kuvassa 7.

Kuva 7. Koululounas on laadultaan hyvää (THL, 2023b).

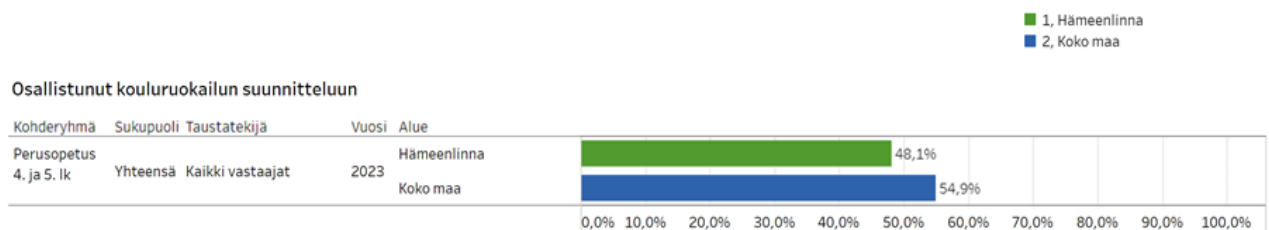
46,9 % Hämeenlinnan kaupungin perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista ja 27,7 % 8. ja 9. luokkalaisista koki, että koululounas on maultaan hyvää. Koko maan osalta vastaavat tulokset olivat 4. ja 5. luokkalaisista 57 % ja 8. ja 9. luokkalaisista 39,4 %. Vertailu on kuvattu tarkemmin kuvassa 8.

Kuva 8. Koululounas on maultaan hyvää (THL, 2023b).

48,1 % Hämeenlinnan kaupungin perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista on osallistunut kouluruokailun suunnitteluun. Koko maan osalta vastaava tulos oli 54,9 %. Vertailu on kuvattu graafisesti kuvassa 9.

Kuva 9. Osallistunut kouluruokailun suunnitteluun (THL, 2023b).

6.2.2 Johtopäätökset kouluterveyskyselyn tuloksista

Kouluterveyskyselyn tulokset herättävät kysymyksiä, joista keskeisin on varmaankin se, miksi Hämeenlinnan tulokset ovat maan keskiarvoja alemmalla tasolla?

Yhtenä selittävä tekijänä voidaan pitää vanhaa kantaa olevaa palvelunkuvausta. Kaupunki on kilpailuttanut tai tulee kilpailuttamaan kaikki kouluateriapalvelut vuoteen 2025 mennessä, jolloin myös ateriapalveluita koskevat palvelukuvaukset uudistuvat vaiheittain. Uudistukset näkyvät muun muassa oppilaiden lautasilla parantuvana valikoimana, yhteistyön merkityksen kasvattamisessa ja osallistamisen tukemiseksi ja yhteistyön kehittämiseksi jokaiseen kouluun haetaan kouluruokadiplomit ja perustetaan ravintolatoimikunnat.

Tärkeää on myös huomata, että oppilaiden tyytyväisyys ateriapalveluita kohtaan heikkenee vanhempien ikäryhmien keskuudessa. Yleinen trendi on, että yhä useampi yläkouluikäinen jättää koululounaan syömättä.

On ollut nähtävissä, että oppilaiden tyytyväisyys ateriapalveluita kohtaan on parantunut kaupungin kilpailuttamilla palvelualueilla, joissa uudet sopimukset palvelukuvauksineen on astunut voimaan. Kouluruokailussa on kuitenkin kyse isosta kokonaisuudesta, kuten aikaisemmin on kerrottu ja oppilaan palvelukokemus muodostuu monesta tekijästä, jotka vaikuttavat olennaisesti kyselyiden tuloksiin.

Tämän opinnäytetyön tutkimusosiossa pureudutaan tarkemmin osallistamisen mahdollisuuksiin ja nykytilanteeseen Hämeenlinnan kaupungin kouluruokailussa. Kouluterveyskyselyn tuloksistakin voidaankin päätellä, että oppilaiden eteen on vielä paljon työtä tehtävänä niin Hämeenlinnassa, kuin myös valtakunnallisesti. Uskonkin, että oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ja osallistamisen toimenpiteitä kehittämällä saadaan oppilaiden kokonaistyytyväisyys ateriapalveluita kohtaan nousemaan.

7 Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää oppilaiden osallistamisen sekä vaikutusmahdollisuuksien nykytilanne peruskoulujen ateriapalveluissa ja kartoittaa millaisia toimintamalleja Hämeenlinnan kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan.

Tutkimuksen aineisto päädyttiin keräämään sähköisesti kyselytutkimuksena. Jotta tutkimus pystyttiin toteuttamaan tuli syventyä aluksi teoriaan aineistonkeruumenetelmien ja aineiston analysoinnin taustalla. Seuraavissa luvuissa käsittelen aluksi kyselytutkimusta aineiston keruu menetelmänä, jonka jälkeen syvennytään sähköisten kyselyiden toteutukseen sekä aineiston analysoinnin menetelmiin.

7.1 Kyselytutkimus aineistonkeruumenetelmänä

Kyselytutkimuksen avulla voidaan kerätä tietoa ihmisten mielipiteistä, toiminnasta, arvoista ja asenteista sekä erilaisista yhteiskunnallista ilmiöistä. Kyselytutkimuksessa esitetään

kyselylomakkeen avulla kysymyksiä vastaajalle ja kyselylomake toimii mittauksen välineenä, jonka sovellusalue on laaja, ulottuen yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisestä tutkimuksesta, soveltuvuusteisteihin, palautemittauksiin ja mielipidetiedusteluihin. (Vehkalahti, 2019. s. 11)

Kyselytutkimus on tilastollisia menetelmiä soveltavaa tutkimusta. Kyselytutkimuksen aineistot muodostuvat pääosin mitatuista luvuista ja numeroista, sillä kyselytutkimuksessa vastaukset ilmaistaan numeerisesti, vaikka kysymykset esitetäänkin sanallisesti. (Vehkalahti, 2019. s. 13)

Kyselytutkimuksen tulosten luotettavuus ja pätevyys ovat suurelta osin riippuvaisia kyselylomakkeen suunnittelusta. Kun vastaajat täyttävät lomakkeen, siihen ei voi tehdä jälkikäteen muutoksia, joten lomakkeen huolellinen suunnittelu on tärkeää. Koko tutkimuksen menestys riippuukin suuresti siitä, kuinka hyvin lomake on suunniteltu. (Vehkalahti, 2019. s. 20)

Tärkeintä on varmistaa, että kyselylomakkeessa esitetyt kysymykset ovat sekä sisällöllisesti oikein että tilastollisesti merkityksellisiä. Pelkkä sisällöllinen oikeellisuus tai tilastollinen merkitys eivät yksinään riitä. On tärkeää, että lomake muodostaa kokonaisuuden, joka täyttää sekä sisällölliset että tilastolliset vaatimukset. (Vehkalahti, 2019. s. 20)

Kyselytutkimuksissa käytetään yleisesti suljettuja ja avoimia kysymyksiä, ja kummallakin näistä lähestymistavoista on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Suljetut kysymykset, joissa on valmiit vastausvaihtoehdot, tarjoavat selkeyttä ja helpottavat merkittävästi tietojen käsittelyä. Tilastollisten analyysien kannalta on myös tärkeää, että vastaukset voidaan koodata numeerisesti eri tavoin. (Vehkalahti, 2019. s. 25)

Toisaalta avoimilla kysymyksillä on myös tärkeä rooli. Vaikka sanallisten vastausten käsittely voi olla aikaa vievää, avoimet kysymykset voivat joissain tilanteissa olla suljettuja kysymyksiä tehokkaampia. Ne voivat paljastaa tärkeää tietoa, joka muuten jäisi havaitsematta. Avoimet kysymykset ovat välttämättömiä tilanteissa, joissa vaihtoehtoja ei voida luetella etukäteen riittävästi, koska niitä on paljon tai koska niitä ei voida ennakoita. (Vehkalahti, 2019. s. 25)

7.2 Sähköisten kyselyiden toteutus

Ennen tutkimuksen suorittamista laadin aineistohallintasuunnitelman, jossa määrittelin keskeiset asiat tutkimusaineiston hallinnasta tutkimuksen elinkaaren aikana.

Aineistohallintasuunnitelma on liitteenä 1.

Tämän tutkimuksen sähköisen kyselytutkimuksen aineiston keruu toteutettiin kysely- ja raportointisovellus Webropolilla. Webropol valikoitui työkaluksi sen helppokäyttöisyyden vuoksi. Työkalu on käytössä yleisesti myös toimeksiantajan eli Hämeenlinnan kaupungin tekemissä tutkimuksissa, joten sen käyttö tämän tutkimuksen aineiston keräämiseen oli varsin luontevaa.

Kyselytutkimukset päätettiin osoittaa kolmelle osallistamisen kannalta keskeiselle kohderyhmälle, eli oppilailla, opetustoimen edustajille ja ateriapalveluita tuottaville tahoille, jotta saavutettiin mahdollisimman kattava käsitys tutkittavasta aiheesta.

Kyselyn avulla kerättiin kohderyhmien ajatuksia oppilaiden osallistamisen nykytilanteesta, kehityskohdista ja mahdollisuuksista vaikutusmahdollisuuksien kasvattamiseksi. Kyselytutkimuksen tuloksia on tarkoituksena hyödyntää keräämällä konkreettisia esimerkkejä ja toimintatapoja, joita voidaan hyödyntää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi sekä osallistamisen kehittämiseksi yhteistyössä palveluntuottajan ja kaupungin eri organisaatioiden kanssa.

Kyselyt koostuivat avoimista ja suljetuista kysymyksistä. Suljetuissa kysymyksissä hyödynnettiin monivalintaa sekä soveltavin osin Likertin viisiportaista asteikkoa, jota voidaan pitää yleisimpänä järjestysasteikoista (Vehkalahti, 2019. s. 35). Päädyin hyödyntämään myös avoimia kysymyksiä, jotta tutkittavien mielipiteet ja ajatukset saataisiin kartoitettua mahdollisimman hyvin.

Sähköisten kyselylomakkeiden laadinnassa ja kysymysten asetannassa pyrittiin huomioimaan kukin kohderyhmä mahdollisimman hyvin. Lomakkeen kysymykset laadittiin niin, että niillä saataisiin mahdollisimman yksityiskohtaista ja tarkkaa tietoa tutkittavasta aineistosta.

Sähköinen kyselytutkimus toteutettiin kohderyhmäkohtaisina kyselyinä vaihteittain syksyn 2023 ja kevään 2024 aikana. Ennen varsinaisen tutkimuksen teon käynnistymistä tutkimukselle haettiin tutkimuslupa toimeksiantajan prosessien mukaisesti. Seuraavissa kappaleissa pureudutaan tarkemmin kunkin kyselyn toteutukseen.

7.2.1 Oppilaskyselyn toteutus

Oppilaille tehtävän kyselyn otantana toimi 10 vuosiluokkaa siten, että 5 vuosiluokkaa perusopetuksen luokilta 3. – 6. ja 5 vuosiluokkaa vuosiluokilta 7. – 9. Vastajamääräksi

tavoiteltiin noin 250 oppilasta. Kyselyyn valittiin koululuokkia eri puolilta kaupunkia, siten, että eri ikäryhmät tulivat tasapuolisesti edustettua. Keskeistä oli myös kouluja valittaessa, että molemmat kyselyn tekohetkellä kaupungin ateriapalveluita tuottavista yhtiöistä tulee edustetuksi.

Kyselyn toteutuksesta sovittiin yhteistyössä Hämeenlinnan kaupungin perusopetuksesta vastaavan tahon kanssa. Kyselyt toteutettiin osana oppitunteja opettajien ohjauksessa Webropol-työkalua hyödyntäen siten, että oppilaiden oli mahdollista vastata kyselyyn henkilökohtaisilla matkapuhelimilla.

Kyselylomakkeen suunnittelussa pyrittiin huomioimaan kohderyhmä mahdollisimman hyvin ja vastausmekanismi pyrittiin luomaan yksinkertaiseksi ja ymmärrettäväksi, jotta kyselyyn vastaaminen olisi nopeaa ja luontevaa. Edellä mainittujen seikkojen saavuttamiseksi kyselyä testattiin ennen sen lähettämistä kahdella kohderyhmään kuuluvalla testivastaaajalla, joilta saadun palautteen myötä lomakkeeseen tehtiin vielä pieniä muutoksia.

Lopullinen kysely muodostui 11 suljetusta monivalintakysymyksestä. Avoimet kysymykset jätettiin pois otannan suuresta koosta johtuen. Ensimmäisessä osiossa kysyttiin taustatietoja kuten vastaajan koulua, luokka-astetta, sukupuolta ja sitä miten usein vastaaja syö kouluruokaa viikkotasolla. Toisessa osiossa kysyttiin oppilaan vaikutusmahdollisuuksista kouluruokailuun liittyvissä asioissa ja sitä mihin seikkoihin vastaaja toivoisi pystyvänsä vaikuttamaan enemmän sekä kartoitettiin vastaajan tietoisuutta ja osallistumista käytössä oleviin osallistaviin menetelmiin kouluruokailun osalta. Kysymykset oli määritelty pakollisiksi. Oppilaskyselyn kysymykset ovat liitteessä 1.

7.2.2 Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnatun kyselyn toteutus

Kaupungin rehtoreille suunnatun kyselyn otanta muodostui Hämeenlinnan kaupungin 22 peruskoulun rehtoreista sekä apulaisrehtoreista. Kysely toteutettiin Webropol-työkalulla sähköisenä kyselynä maaliskuussa 2024 ja siihen valittiin kaikki kaupungin peruskoulut, jotta tutkittavasta asiasta saataisiin mahdollisimman kattava näkemys myös sivistyksen ja hyvinvoinnin toimialalta, joka on ateriapalveluiden osalta keskeinen toimiala Hämeenlinnassa.

Kysely koostui 13:sta kysymyksestä. Kyselyn aluksi kysyttiin taustatiedoiksi vastaajan työtehtävää ja sitä, miten usein vastaaja syö kouluruokaa viikkotasolla. Jatkokysymykset koskivat oppilaan vaikutusmahdollisuuksia kouluruokailuun liittyvissä asioissa, osallistamista

tukevia toimintatapoja, opetussuunnitelmaa osallistamisen näkökulmasta, osallistamisen vastuuta ja osallistamisen edistämisen mahdollisia haasteita. Suljetut kysymykset oli määritelty pakollisiksi ja avoimet kysymykset vapaaehtoisiksi. Kyselyn kysymykset ovat liitteenä 2.

Kyselyyn vastaaminen tehtiin mahdolliseksi täysin anonyymisti, jotta myös kriittisten vastausten antaminen oli mahdollisimman helppoa. Kyselyä testattiin kahdella henkilöllä ennen sen julkaisemista.

Yhdeksi haasteeksi olin etukäteen tiedostanut vastaajien aktivoimisen. Keskeisessä roolissa oli saatekirje, jolla pyrin korostamaan tehtävän tutkimuksen tärkeyttä ja merkityksellisyyttä. Saatekirje on liitteenä 7. Vastausajan puolivälissä lähetettiin kaupungin rehtoreille ja apulaisrehtoreille vielä erillinen muistutusviesti kyselyyn vastaamisesta.

7.2.3 Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn toteutus

Ennen varsinaisen kyselyn toteuttamista laadin tietosuojailmoituksen, joka tulee laatia, jos kyselyssä käsitellään henkilötietoja. Tietosuojailmoitus oli linkitetty kyselylomakkeeseen. Tietosuojailmoitus on liitteenä 5.

Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn otanta muodostui keskeisistä Suomessa toimivista alan yrityksistä ja kunnallista toimijoista. Kysely toteutettiin Webropol-työkalulla sähköisenä kyselynä marraskuussa 2023 ja se lähetettiin kaikkiaan 19 kouluateriapalveluita tuottavalle yritykselle ja organisaatiolle.

Kyselyn ensimmäisessä osiossa kysyttiin taustatietoja kuten vastaajan edustamaa yhtiötä tai organisaatiota, vastaajan työtehtävää sekä vastaajan kokemusta vuosissa julkisista ateriapalveluista. Kyselyn toisessa osiossa keskityttiin oppilaiden osallistamiseen ateriapalveluissa ja kysyttiin ateriapalveluita tuottavien organisaatioiden näkemystä osallistamisen merkityksellisyydestä, malleista mitä heillä on osallistamisen osalta käytössä sekä motivaatiotekijöistä osallistamisen taustalla.

Viimeiset kysymykset käsittelivät sitä mihin ateriapalveluihin liittyviin seikkoihin oppilaat voivat palveluita tuottavan organisaation näkökulmasta realistisesti vaikuttaa, pyydettiin konkreettisia esimerkkejä siitä, miten palveluntuottajat toivoisivat oppilaita osallistettavan, kysyttiin toimenpiteiden keskittämisen tarpeesta eri ikäryhmille ja kysyttiin mahdollisista haasteista osallistamisen toimenpiteiden kasvattamiseksi. Lopuksi pyydettiin vielä

kehitysehdotuksia kunnille, siitä miten oppilaan ääni saataisiin entistä paremmin kuuluvaksi ateriapalveluissa. Kyselyä testattiin kahdella henkilöllä ennen sen lähettämistä. Kysymykset ovat liitteessä 3.

Myös palveluntuottajille suunnatun kyselyn osalta pyrittiin laatimaan aktivoiva saatekirje, jossa korostettiin tutkimuksen merkityksellisyyttä. Korkeamman vastausprosentin saamiseksi vastaajia muistutettiin tutkimuksesta muistutusviestillä noin kyselyajan puolessa välissä, jossa korostettiin jokaisen organisaation vastauksen arvokkuutta ja tärkeyttä.

7.3 Analysoinnin menetelmät

Tämän tutkimuksen määrällisten kysymysten analysoinnissa hyödynnettiin keskilukuja ja ristiintaulukointia. Avoimia kysymyksiä analysoidaan koodauksen ja teemoittelun keinoin. Seuraavissa kappaleissa käsittelen lyhyesti teorian käytettävien menetelmien osalta.

Yksittäistä muuttujaa analysoidessa keskitytään yleensä tarkastelemaan muuttujan jakaumaa eli sitä, miten muuttujan arvot jakautuvat eri vaihteluväleille. Jakauman tarkasteluun käytetään usein graafisia kuvioita. Toisinaan on tarpeen tiivistää jakaumaa kuvaava tieto yhden tai useamman mittarin avulla. Tällaisissa tilanteissa käytetään keski- ja hajontalukuja, joista keskiluvut kuvaavat muuttujan arvojen keskimääräistä suuruutta ja hajontaluvut puolestaan osoittavat, miten suuri vaihtelu muuttujan arvoissa on. (Mattila, n.d.a)

Ristiintaulukoinnilla tarkastellaan tarvittaessa muuttujien jakaumaa ja niiden keskinäisiä riippuvuuksia. Riippumattomuus- tai riippuvuusanalyysissä pyritään selvittämään, eroaako tutkittavan selittävän muuttujan jakauma selittävän muuttujan eri luokkien välillä. (Mattila, n.d.b)

Aineiston laadullinen analyysi voidaan määritellä prosessiksi, jossa aineisto tiivistetään ja muokataan teoreettiseen tai käsitteelliseen muotoon. Laadullisen aineiston analyysille ei ole olemassa yleispätevää kaavaa, mallia tai ohjeita. Kuitenkin analyysin tulisi mahdollistaa pienten yksityiskohtien kääntyminen merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi ja syventyminen aineiston pinnan alle. Tätä prosessia voidaan usein kutsua myös tulkinnaksi. Keskeinen kysymys tässä prosessissa on: Mitä tietoa aineistossa on ja mitä se yleisesti ottaen ilmaisee? Aineistoa on syytä tarkastella analyttisesti ja tulkitsevasti, hyödyntäen teoreettista viitekehystä ja henkilökohtaista pohdintaa havaintojen ja löydösten ymmärtämiseksi. Analyysin päätavoitteena on kasvattaa aineiston informaatioarvoa ja tarkoituksena on

käyttää apuna niitä malleja, joita aikaisemmat tutkimukset ja metodologiset ohjeet tarjoavat. (Günther ym., n.d.)

Avointen kysymykset analysointi aloitetaan koodauksella. Koodaus voidaan nähdä yhtenä sisällönanalyysin välineenä, mutta toisaalta se edustaa työvaihetta, joka aloittaa minkä tahansa laadullisen tutkimuksen aineiston käsittelyn. Se muodostaa ensimmäisen vaiheen aineiston järjestyksessä ja luokittelussa, josta siirrytään eteenpäin varsinaiseen analyysiin. (Juhila, n.d.a)

Koodaaminen voidaan tiivistää siihen, että tutkijat yhdistelevät ja erittelevät aineiston osia, kuten pidempiä tai lyhyempiä katkelmia, esimerkiksi mediateksteistä tai litteroiduista haastatteluista, jonkin tietyn ominaisuuden perusteella. Samankaltaiset osat ryhmitellään yhteen, ja tälle ryhmälle annetaan yhteistä ominaisuutta kuvaava nimi. (Juhila, n.d.a)

Teemoittelu tarkoittaa olennaisten aiheiden tai teemojen tunnistamista aineistosta tutkimusongelman näkökulmasta. Se muodostaa yhden laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmän ja voi toimia myös sisällönanalyysin muotona, samoin kuin koodaus. Teemoittelussa korostetaan tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia aihekokonaisuuksia ja toistuvia ominaispiirteitä. (Juhila, n.d.b)

Tutkimusraportissa teemojen käsittelyn yhteydessä esitetään yleensä aineistosta poimittuja otteita tai lainauksia. Näiden tarkoitus on havainnollistaa teemoittelua ja samalla antaa lukijalle käsitys siitä, millä perusteella tutkija on rakentanut teemoittelunsa. (Juhila, n.d.b)

Olipa analyysi suoritettu millaisilla menetelmillä ja työkaluilla tahansa, keskeistä on, että analyysin tekijä selittää selvästi, miten hän on lähestynyt analyysiaan, perustelee tekemänsä valinnat ja antaa syitä sille, miksi hän on päättänyt toimia tietyllä tavalla. Tällä tavoin lukija kykenee seuraamaan analyysin rakennetta ja arvioimaan, että se on perusteltua, vakuuttavaa ja mahdollisimman luotettavaa. (Günther ym., n.d.)

8 Oppilaskyselyn tulokset

Seuraavissa kappaleissa käsitellään oppilaskyselyn tulokset. Tulosten tarkastelu on jaettu taustakysymyksiin ja kouluruokailukokemukseen sekä osallistamiseen liittyviin kysymyksiin. Tarkasteltavat ryhmät ovat alakouluikäiset (vuosiluokat 3 – 5) sekä yläkouluikäiset (vuosiluokat 7 – 9). Koulukohtaisia tuloksia ei esitellä tässä opinnäytetyössä.

8.1 Taustakysymysten tulokset

Oppilaskyselyyn vastasi yhteensä 186 peruskoulun oppilasta viidessä eri Hämeenlinnan kaupungin peruskoulussa. Vastaajien tarkempi jakauma kouluittain on kuvattu tarkemmin taulukossa 1.

Taulukko 1. Vastaajien jakauma koulujen kesken.

	Alakoulu		Yläkoulu		Yhteensä
	n	Prosentti	n	Prosentti	
Hämeenlinnan Yhteiskoulu	52	34,7%	0	0,0%	52
Liittalan yhtenäiskoulu	19	12,7%	18	50,0%	37
Nummen yhtenäiskoulu	0	0,0%	18	50,0%	18
Rengon koulu	23	15,3%	0	0,0%	23
Seminaarin koulu	56	37,3%	0	0,0%	56
Yhteensä	150		36		186

Vastaajista yläkouluikäisiä oli 36 oppilasta ja alakouluikäisiä oli 150 oppilasta. Vastaajien tarkempi jakautuminen luokka-asteittain on kuvattu taulukossa 2.

Taulukko 2. Vastaajien jakauma luokka-asteittain.

	Alakoulu		Yläkoulu		Yhteensä
	n	Prosentti	n	Prosentti	
3. luokka	1	0,7%	0	0,0%	1
4. luokka	115	76,7%	0	0,0%	115
5. luokka	19	12,7%	0	0,0%	19
6. luokka	15	10,0%	0	0,0%	15
7. luokka	0	0,0%	0	0,0%	0
8. luokka	0	0,0%	0	0,0%	0
9. luokka	0	0,0%	36	100,0%	36
Yhteensä	150		36		186

186:sta vastaajasta tyttöjä oli 95 ja poikia 81. 10 vastaajaa ei halunnut kertoa sukupuoltaan. Tarkempi sukupuolijakauma kuvattu taulukossa 3.

Taulukko 3. Vastaajien sukupuolijakauma.

	Alakoulu		Yläkoulu		Yhteensä
	n	Prosentti	n	Prosentti	
Tyttö	77	51,3%	18	50,0%	95
Poika	66	44,0%	15	41,7%	81
En halua sanoa	7	4,7%	3	8,3%	10
Yhteensä	150		36		186

Alakouluikäisistä vastaajista kouluruokaa jokaisena koulupäivänä kertoi syövänsä 81,3 % ja yläkouluikäisistä 52,8 %. Kysymyksen ”Miten usein syöt koululounaan?” vastaukset on kuvattu tarkemmin taulukossa 4.

Taulukko 4. Miten usein syöt koululounaan?

	Alakoulu		Yläkoulu		Yhteensä
	n	Prosentti	n	Prosentti	
Jokaisena koulupäivänä	122	81,3%	19	52,8%	141
3-4 kertaa viikossa	20	13,3%	10	27,8%	30
1-2 kertaa viikossa	7	4,7%	4	11,1%	11
En kertaakaan	1	0,7%	3	8,3%	4
Yhteensä	150		36		186

8.2 Kouluruokailukokemukseen vaikuttavat tekijät ja osallistamista tukevat toimenpiteet

Oppilaita pyydettiin arvioimaan Likertin asteikolla heidän vaikutusmahdollisuuksia kouluruokailuun liittyviin asioihin, kuten ruokalistaan, ruokailu ympäristön viihtyvyyteen tai esimerkiksi ruokailuun käytettävissä olevaan aikaan?

Yläkouluikäiset kokivat vaikutusmahdollisuudet alakouluikäisiä huonommiksi. 50 % yläkouluikäisistä ja 27,3 % alakouluikäisistä toivoi pystyvänsä vaikuttamaan enemmän

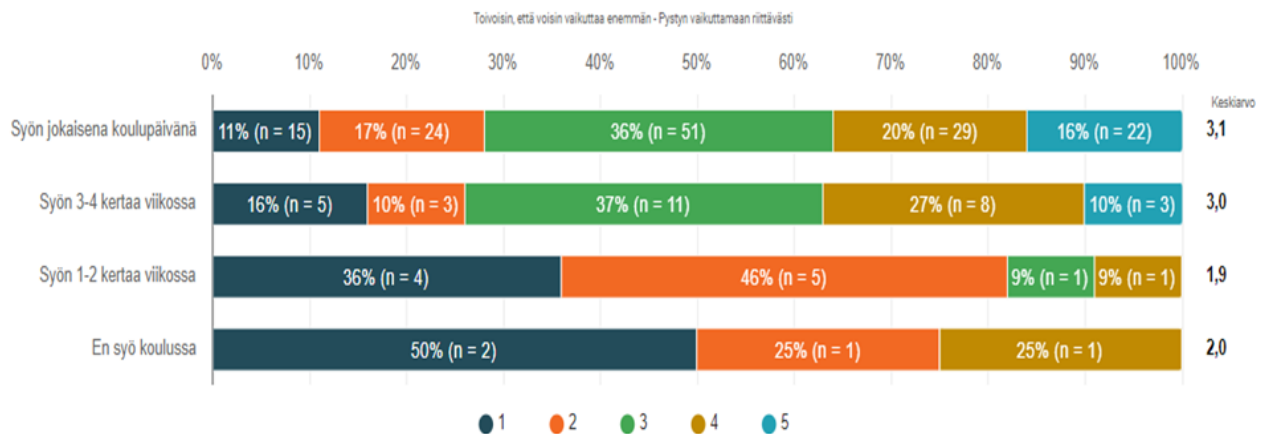
kouluruokailuun liittyviin asioihin (arvosana 1-2). Jakauma vastausvaihtoehtojen kesken on kuvattu taulukossa 5.

Taulukko 5. Miten pystyt mielestäsi vaikuttamaan kouluruokailuun liittyviin asioihin?

Toivoisin, että voisin vaikuttaa enemmän - Pystyn vaikuttamaan riittävästi	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Yhteensä
Alakoulu	15	26	51	37	21	3,2	3,0	150
	10,0%	17,3%	34,0%	24,7%	14,0%			0
Yläkoulu	11	7	12	2	4	2,5	2,5	36
	30,6%	19,4%	33,3%	5,6%	11,1%			0
Yhteensä	26	33	63	39	25			186

Tarkasteltaessa asiaa ruokailuaktiivisuuden mukaan, ne oppilaat, jotka söivät kouluruokaa harvemmin, kuin kolme kertaa viikossa toivoivat pystyvänsä vaikuttamaan kouluruokailuun liittyviin asioihin enemmän, kuin useammin ruokailevat. Vastausten jakauma eri ryhmien kesken on kuvattu kuvassa 10.

Kuva 10. Miten pystyt mielestäsi vaikuttamaan kouluruokailuun liittyviin asioihin? Vertailu ruokailuaktiivisuuden mukaan.

Seuraavassa kysymyksessä oppilaita pyydettiin valitsemaan kaupungissa käytössä olevista osallistamista tukevista toimenpiteistä ne väittämät, joita he ovat tehneet viimeisen vuoden aikana. Kysymys ei ollut pakollinen ja siihen vastasi 159 oppilasta. Yleisimmiksi osallistamista tukeviksi toimenpiteiksi nousivat lempiruokakyselyyn vastaaminen, palautteen antaminen, kouluruokailua koskevaan kyselyyn vastaaminen sekä oppitunnilla kouluruokailuun liittyvien tehtävien tekeminen. Vastausvaihtoehdot jakaumineen on kuvattu tarkemmin taulukossa 6.

Taulukko 6. Valitse seuraavista väittämistä ne, joita olet tehnyt viimeisen vuoden aikana?

	Alakoulu		Yläkoulu		Yhteensä
	n	Prosentti	n	Prosentti	
Vastannut lempiruokakyselyyn	111	81,6%	13	56,5%	124
Antanut palautetta tai kehitysehdotuksia kouluruoasta keittiön henkilökunnalle, palautelaatikkoon tai esimerkiksi kouluruokasovelluksen kautta	40	29,4%	7	30,4%	47
Vastannut kouluruokailua koskevaan tyytyväisyyskyselyyn	60	44,1%	14	60,9%	74
Tehnyt oppitunnilla kouluruokailuun liittyviä tehtäviä	37	27,2%	9	39,1%	46
Kuullut kouluruokailun ravintolatoimikunnasta	12	8,8%	5	21,7%	17
Osallistunut ravintolatoimikunnan toimintaan	4	2,9%	3	13,0%	7
Päässyt arvioimaan uusia kouluruokia	20	14,7%	6	26,1%	26
Yhteensä	284		57		341

Oppilailta kysyttiin myös Likertin asteikolla seuraavia kouluruokailukokemukseen vaikuttavia asioita:

- Miten tärkeänä he kokevat, että pystyisivät vaikuttamaan ruokalistan sisältöön, eli siihen millaista ruokaa on tarjolla? Tulokset kysymyksen osalta on esitelty taulukossa 7.
- Miten tärkeänä koet, että pystyisit vaikuttamaan ruokailuympäristön viihtyvyyteen eli esimerkiksi siihen millaisia somisteita ruokailutilassa on. Tulokset kysymyksen osalta on esitelty taulukossa 8.
- Miten he kokevat kouluruokailusta palautteen antamisen? Tulokset kysymyksen osalta on esitelty taulukossa 9.
- Miten tärkeänä he kokevat, että pystyisivät vaikuttamaan ruokailussa käytettävissä olevaan aikaan? Tulokset kysymyksen osalta on esitelty taulukossa 10.
- Miten tärkeänä he kokevat, että pystyisivät vaikuttamaan ruokailussa käytettävissä olevaan aikaan? Tulokset kysymyksen osalta on esitelty taulukossa 11.

Edellä mainituista kaikkein tärkeimmäksi vaikuttamisen kohteeksi kaikkien vastaajien keskuudessa nousi ruokalistan sisältöön vaikuttaminen, keskiarvolla 3,6. Palautteen antaminen kouluruokailusta koettiin melko helpoksi keskiarvon ollessa alakouluikäisten osalta 3,5 ja yläkoululaisten osalta 3,2. Tulokset on käsitelty tarkemmin taulukoissa 7 – 11.

Taulukko 7. Ruokalistan sisältöön vaikuttaminen.

Ei tärkeää - Erittäin tärkeää	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Yhteensä
Alakoulu	4	14	49	51	32	3,6	4,0	150
	2,7%	9,3%	32,7%	34,0%	21,3%			0
Yläkoulu	4	7	4	7	14	3,6	4,0	36
	11,1%	19,5%	11,1%	19,4%	38,9%			0
Yhteensä	8	21	53	58	46			186

Taulukko 8. Ruokailuympäristön viihtyvyys

Ei tärkeää - Erittäin tärkeää	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Yhteensä
Alakoulu	8	31	49	42	16	3,2	3,0	146
	5,5%	21,2%	33,6%	28,8%	10,9%			0
Yläkoulu	8	8	11	6	3	2,7	3,0	36
	22,2%	22,2%	30,6%	16,7%	8,3%			0
Yhteensä	16	39	60	48	19			182

Taulukko 9. Palautteen antaminen.

Palautteen antaminen on erittäin vaikeaa - Palautteen antaminen on erittäin helppoa	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Yhteensä
Alakoulu	6	18	56	35	35	3,5	3,0	150
	4,0%	12,0%	37,4%	23,3%	23,3%			0
Yläkoulu	3	3	19	6	5	3,2	3,0	36
	8,3%	8,3%	52,8%	16,7%	13,9%			0
Yhteensä	9	21	75	41	40			186

Taulukko 10. Vaikutusmahdollisuus ruokailuun käytettävissä olevaan aikaan.

Ei tärkeää - Erittäin tärkeää	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Yhteensä
Alakoulu	13	25	53	31	25	3,2	3,0	147
	8,8%	17,0%	36,1%	21,1%	17,0%			0
Yläkoulu	7	0	13	8	8	3,3	3,0	36
	19,5%	0,0%	36,1%	22,2%	22,2%			0
Yhteensä	20	25	66	39	33			183

Taulukko 11. Ruokailun ajankohtaan vaikuttaminen.

Ei tärkeää - Erittäin tärkeää	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Yhteensä
Alakoulu	21	27	41	38	23	3,1	3,0	150
	14,0%	18,0%	27,3%	25,4%	15,3%			0
Yläkoulu	9	4	12	4	7	2,9	3,0	36
	25,0%	11,1%	33,3%	11,1%	19,5%			0
Yhteensä	30	31	53	42	30			186

9 Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnatun kyselyn tulokset

Kysely lähetettiin kaikille Hämeenlinnan kaupungin rehtoreille ja apulaisrehtoreille.

Taustakysymyksiä kysyttiin vastaajan työtehtävää sekä sitä, miten usein vastaaja syö kouluruokaa. Kyselyyn vastasi yhdeksän rehtoria. Vastaajista kahdeksan ilmoitti syövänsä kouluruokaa päivittäin ja yksi vastaajista ilmoitti, että ei syö kouluruokaa.

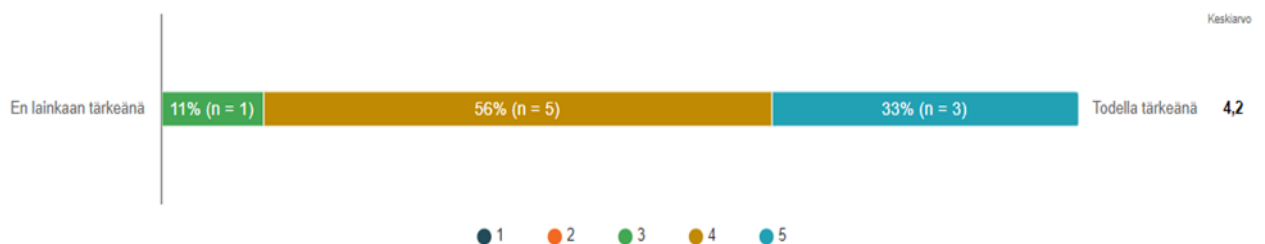
Kysyttäessä Likertin asteikolla miten tärkeänä vastaajat kokevat, että oppilaat pystyisivät vaikuttamaan koulun ateriapalveluihin, saatiin keskiarvoksi 4,2. Vastausten jakautuminen eri vaihtoehtojen kesken on kuvattu tarkemmin kuvassa 11.

Kuva 11. Miten tärkeänä koette, että oppilaat pystyisivät vaikuttamaan koulun ateriapalveluihin?

Arviokaa asteikolla 1-5

Miten tärkeänä koette, että oppilaat pystyisivät vaikuttamaan koulun ateriapalveluihin?

Vastaajien määrä: 9

	1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo	Mediaani
En lainkaan tärkeänä	0	0	1	5	3	Todella tärkeänä 9	4,2	4,0
	0,0%	0,0%	11,1%	55,6%	33,3%			
Yhteensä	0	0	1	5	3	9	4,2	4,0

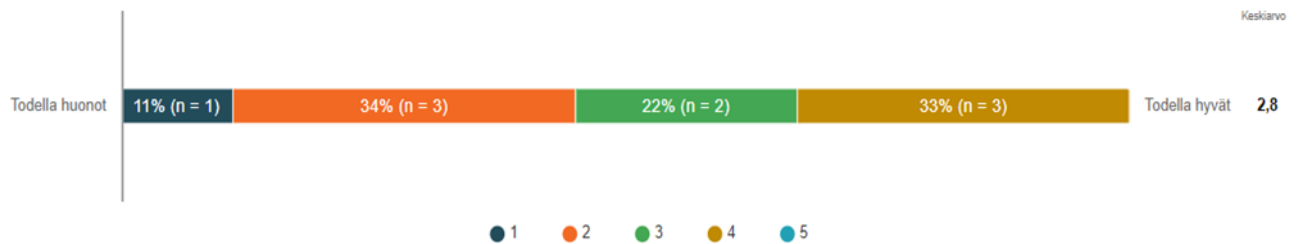
Vastaajilta kysyttiin Likertin asteikolla, millaisena he kokevat oppilaiden vaikutusmahdollisuudet omassa koulussaan ateriapalveluita kohtaan. Vastausten keskiarvo oli 2,8. Vastausten tarkempi jakautuminen eri vaihtoehtojen kesken on kuvattu kuvassa 12.

Kuva 12. Oppilaiden vaikutusmahdollisuudet koulussanne toteutettavia ateriapalveluita kohtaan.

Arviokaa asteikolla 1-5

Millaiset ovat oppilaidenne vaikutusmahdollisuudet koulussanne toteutettavia ateriapalveluita kohtaan?

Vastaajien määrä: 9

	1	2	3	4	5		Yhteensä	Keskiarvo	Mediaani
Todella huonot	1	3	2	3	0	Todella hyvät	9	2,8	3,0
	11,1%	33,4%	22,2%	33,3%	0,0%				
Yhteensä	1	3	2	3	0		9	2,8	3,0

Avoimeen vapaaehtoiseen kysymykseen ”**Millaisia osallistamista tukevia toimintatapoja koulussanne on käytössä koskien kouluruokailua?**” vastasi kahdeksan rehtoria.

Vastaukset käsiteltiin koodauksen keinoin ja aineistosta muodostui seitsemän luokkaa.

Luokista keskeisimpiä olivat ravintolatoimikunta ja oppilaskuntatoiminta sekä palautekanavat ja erilaiset kyselyt. Yhden vastaajan koulussa ei ole käytössä osallistamista tukevia toimintatapoja kouluruokailua koskien. Vastausten esiintymistiheys eri luokkien kesken on kuvattu alla.

Ravintolatoimikunta- ja oppilaskuntatoiminta	6
Palautekanavat ja kyselyt	6
Lempiruokapäivät	2
Hävikin seuranta	1
Oppilaiden osallistuminen keittiön töihin	1

Koemaisteluita	1
Ei mitään	1

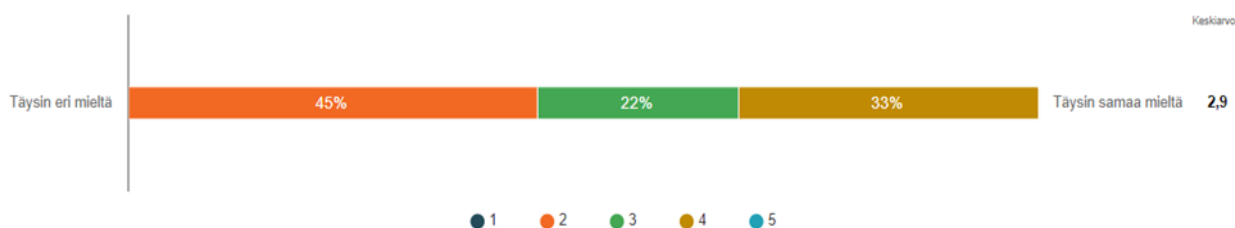
Vastaajia pyydettiin arvioimaan Likertin asteikolla sitä, onko oppilaiden osallistaminen ateriapalveluita kohtaan huomioitu riittävällä tasolla kaupungin opetussuunnitelmassa. Vastausten keskiarvo oli 2,9 Vastausten jakautuminen on kuvattu tarkemmin kuvassa 13.

Kuva 13. Osallistamisen huomioiminen opetussuunnitelmassa.

Arvioi alla olevaa väittämää asteikolla 1-5

Oppilaiden osallistaminen ateriapalveluita kohtaan on huomioitu mielestäni riittävällä tasolla kaupungin opetussuunnitelmassa.

Vastaajien määrä: 9

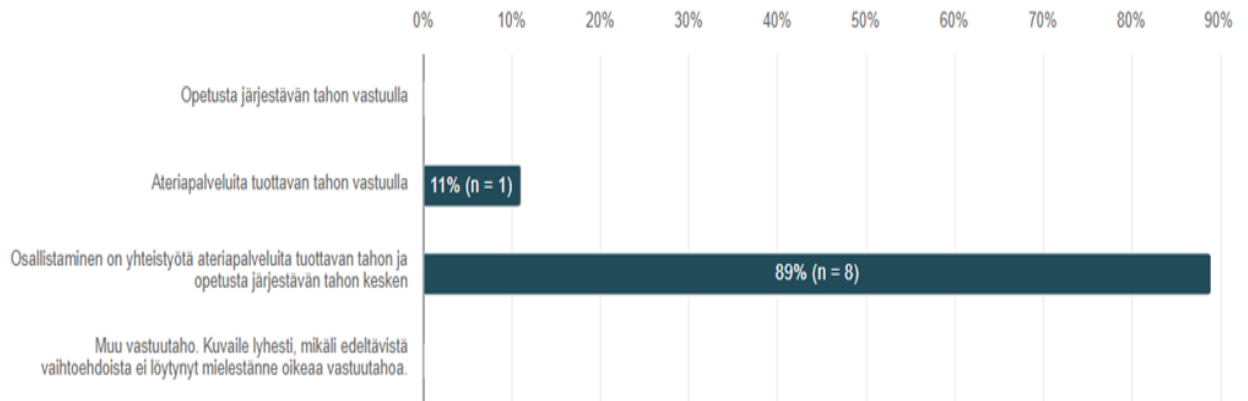

	1	2	3	4	5		Yhteensä	Keskiarvo	Mediaani
Täysin eri mieltä	0	4	2	3	0	Täysin samaa mieltä	9	2,9	3,0
	0,0%	44,5%	22,2%	33,3%	0,0%				
Yhteensä	0	4	2	3	0		9	2,9	3,0

Vastaajilta kysyttiin pakollisella monivalintakysymyksellä kenen vastuulla he kokevat oppilaiden osallistamisen ateriapalveluita kohtaan olevan. 89 % vastaajista oli sitä mieltä, että osallistaminen on yhteistyötä ateriapalveluita tuottavan tahon ja opetusta järjestävän tahon kesken. Vastausten tarkempi jakauma ja vaihtoehdot on esitetty kuvassa 14.

Kuva 14. Kenen vastuulla koette oppilaiden osallistamisen ateriapalveluita kohtaan on?

Kenen vastuulla koette oppilaiden osallistamisen ateriapalveluita kohtaan olevan?
Vastaajien määrä: 9

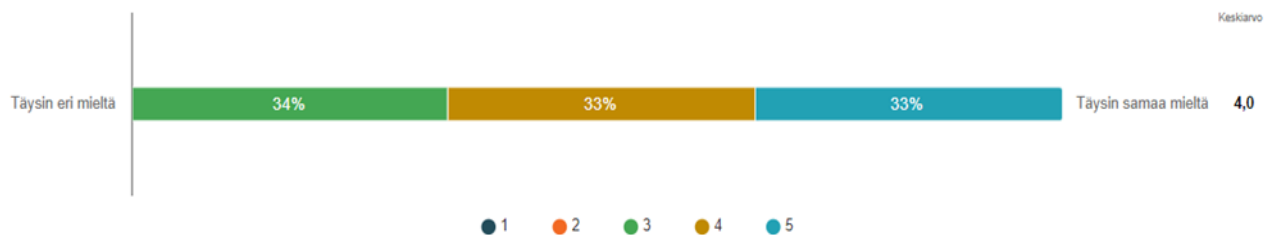

Vastaajia pyydettiin arvioimaan pakollisella kysymyksellä Likertin asteikolla väittämää ”Oppilaiden osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia koulun ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa”. Keskiarvoksi saatiin 4,0. Vastausten tarkempi jakauma on avattu kuvassa 15.

Kuva 15. Tulisiko oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia koulun ateriapalveluita kohtaan kasvattaa?

Arviokaa seuraavaa väittämää asteikolla 1-5

Oppilaiden osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia koulun ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa
Vastaajien määrä: 9

	1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo	Mediaani
Täysin eri mieltä	0	0	3	3	3	9	4,0	4,0
	0,0%	0,0%	33,4%	33,3%	33,3%			
Yhteensä	0	0	3	3	3	9	4,0	4,0

Seuraavat kolme kysymystä olivat avoimia vapaaehtoisia kysymyksiä. Näissä kysymyksissä pyydettiin vastaajilta toimenpide-ehdotuksia toimialatasolle, koulutasolle ja palveluntuottajatasolle, siitä millaisia toimenpiteitä heidän näkemyksensä mukaan tulisi tehdä, jotta oppilaiden osallistaminen mahdollistuisi entistä paremmin. Toimialatasoa ja

koulutasoa koskeviin kysymyksiin vastasi neljä rehtoria ja palveluntuottajataso koskevaan kysymykseen viisi rehtoria.

Toimialatason vastaukset:

- Aterioista päättävien henkilöiden tulisi jalkautua lasten ja nuorten pariin kuuntelemaan, kysymään ja keskustelemaan
- Kyselyt pitäisi tehdä yhteistyössä niin, että erityistä tukea saavien oppilaiden kyvyt osallistua tulevat huomioiduksi.
- Riittävät resurssit ja halu toteuttaa oppilaiden kouluruokatoiveita. Ne liittyvät usein perusruokaan, eivät sen kummempaan.
- voisikohan viestittää huoltajia ja oppilaitoksia kouluruokailun tavoitteista ja toimintatavoista

Koulutason vastaukset:

- Koulun tulee mahdollistaa osallistuminen ja suhtautua ruokailuun /aterioihin kasvatuksellisesti. Yhdessä voimme tehdä lounaasta miellyttävän elämyksen. Oppilaat voivat koristella ruokalaa ja miettiä pöytien mielekästä järjestystä. Kauniit ruokailutavat on yhdessä sovittu ja emäntä kuuluu koulun kasvattajien. Ruokalan ilmapiiriin kannattaa panostaa
- Jos kouluruoka on toiveiden mukaista perus(tuttua)ruokaa, sitä kyllä koulussa syödään.
- Ehkä kyselyjä kuinka ruokailutilannetta voisi kehittää, jotta se olisi miellyttävä ja rentouttava hetki
- Tapakasvatukseen ohjaaminen ja valvominen
- Ruokatoimikunta on riittävä.

Palveluntuottajatason vastaukset:

- Palvelutuottaja varaa aikaa yhteissuunnittelulle lasten kanssa.
- Muokata kyselyistä sellaisia, että erityistä tukea tarvitsevat oppilaatkin voivat osallistua.
- Kysyä ja toteuttaa toiveita.
- Aktiivinen kehittämisen ote ja oppilaiden positiivinen ohjaaminen
- Lisätä esim. toiveruokapäiviä.

Seuraavassa pakollisessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin valitsemaan kahdesta väittämästä vallitsevaa tilannetta kuvaava väittämä. Väittämät olivat seuraavat; osallistamisen edistämiseksi ei ole haasteita ja osallistamisen edistämiseksi on haasteita. 44 % (n=4) vastaajista oli sitä mieltä, että osallistamisen edistämiseksi on haasteita. Tämän vaihtoehdon valinneet ohjattiin lisäkysymykseen, jossa pyydettiin valitsemaan väittämistä se seikka, jonka vastaaja kokee osallistamisen esteeksi. Neljästä vastaajasta kolme rehtoria koki osallistamisen edistämisen haasteena toimintamallien puutteen ja yksi rehtori koki, että osallistamisen esteenä on ajan puute.

10 Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn tulokset

Seuraavissa kappaleissa käsitellään ateriapalveluita tuottaville organisaatioilla suunnatun kyselyn tulokset. Tulosten tarkastelu on jaettu taustakysymyksiin sekä osallistamiseen ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksiin liittyviin kysymyksiin.

10.1 Taustatietojen tulokset

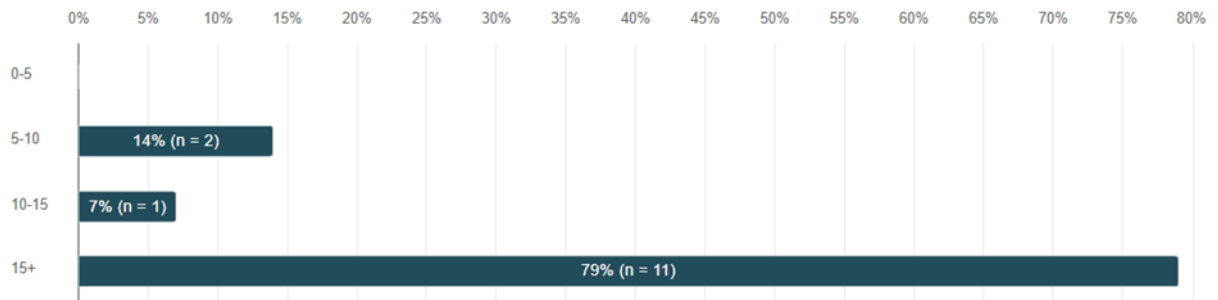
Kyselyyn vastasi 14 kouluaterioita tuottavaa palveluntuottajaa tai organisaatiota ympäri Suomen. Kyselyyn vastanneet yritykset ja organisaatiot on mainittu taulukossa 12. Kyselyyn vastanneet henkilöt työskentelivät ylemmässä johdossa tai kehittämissä tehtävissä.

Taulukko 12. Kyselyyn vastanneet ateriapalveluita tuottavat tahot.

Arkea Oy
Servica Oy
Espoo Catering Oy
Vantti Vantaa tilapalvelut Oy
Pirkanmaan Voimia Oy
Porin Palveluliikelaitos (Porin kaupunki)
Sipoon kunta
Compass Group
TeeSe Botnia Oy Ab
Liedon kaupunki
Fodbar Oy
Kylän Kattaus-liikelaitos, Jyväskylä
Polkka-Pohjois-Karjalan tukipalvelut oy
Palmia Oy

Kaikilla vastaajilla oli kokemusta julkisista ateriapalveluista yli viisi vuotta ja 79:llä prosentilla oli kokemusta julkisista ateriapalveluista yli 15 vuotta. Tarkempi jakauma vastaajien kokemuksesta julkisista ateriapalveluista on esitetty kuvassa 16.

Kuva 16. Vastaajien kokemus julkisista ateriapalveluista.

10.2 Osallistamista ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kehittämistä koskevien kysymysten tulokset.

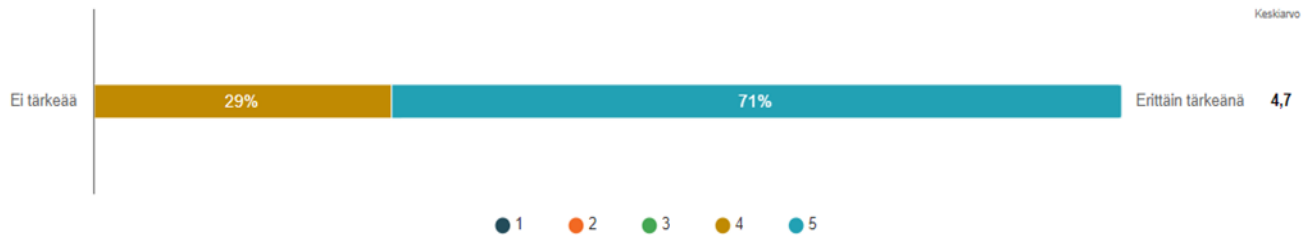
Vastaajat kokivat oppilaiden osallistamisen ateriapalveluissa tärkeänä seikkana keskiarvon ollessa Likertin asteikolla 4,7. Vastausten jakautuminen eri vaihtoehtojen kesken on kuvattu tarkemmin kuvassa 17.

Kuva 17. Oppilaiden osallistamisen tärkeys ateriapalveluissa

Miten tärkeänä koette oppilaiden osallistamisen ateriapalveluissa?

Arvioi asteikolla 1-5

Vastaajien määrä: 14

	1	2	3	4	5		Yhteensä	Keskiarvo	Mediaani
Ei tärkeää	0	0	0	4	10	Erittäin tärkeää	14	4,7	5,0
	0,0%	0,0%	0,0%	28,6%	71,4%				
Yhteensä	0	0	0	4	10		14	4,7	5,0

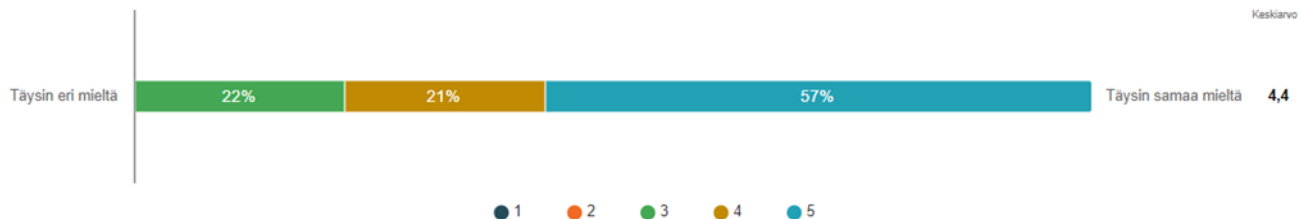
Vastaajista valtaosan mielestä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa. Likertin asteikolla väittämän oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa keskiarvo oli 4,4. Vastausten tarkempi jakautuminen eri vaihtoehtojen kesken on kuvattu kuvassa 18.

Kuva 18. Tulisiko oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan kasvattaa?

Arvio seuraavaa väittämää asteikolla 1-5

Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa.

Vastaajien määrä: 14

	1	2	3	4	5		Yhteensä	Keskiarvo	Mediaani
Täysin eri mieltä	0	0	3	3	8	Täysin samaa mieltä	14	4,4	5,0
	0,0%	0,0%	21,4%	21,4%	57,2%				
Yhteensä	0	0	3	3	8		14	4,4	5,0

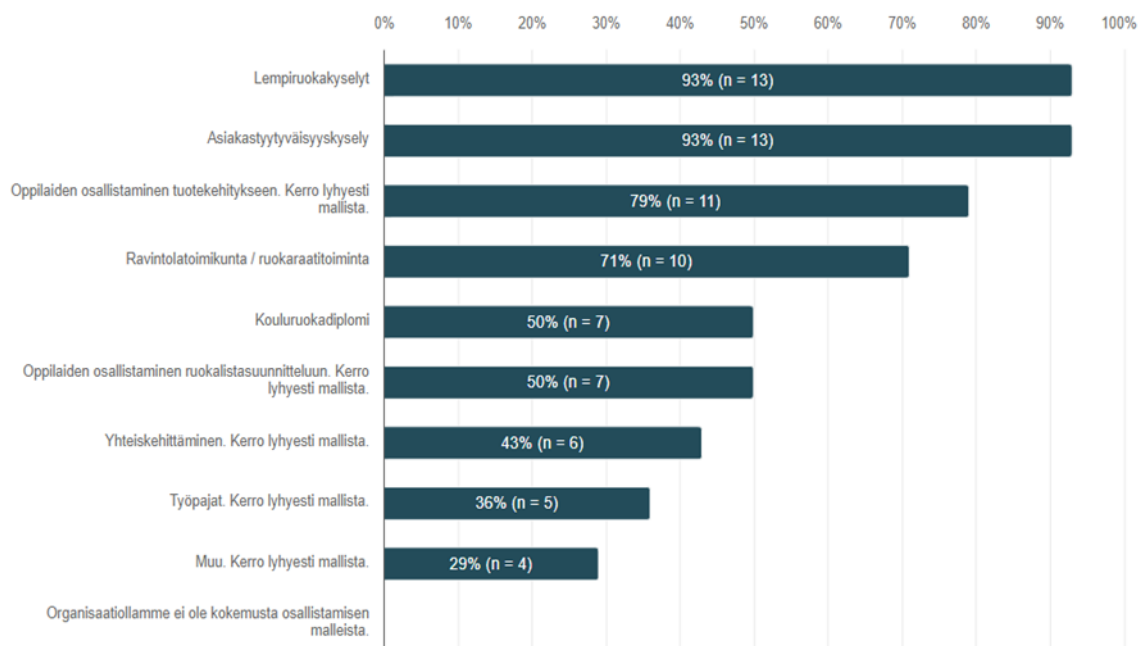
Kyselyyn vastanneilla organisaatioilla oli käytössään monia osallistamisen malleja. Valtaosalla organisaatioista oli kokemusta lempiruokakyselyistä (93 %), asiakastyytyväisyyskyselyistä (93 %), oppilaiden osallistamisesta tuotekehitykseen (77 %)

sekä ravintolatoimikunta tai ruokaraatitoiminnasta (71 %). Vastausten jakautuminen eri osallistamisen mallien kesken on avattu tarkemmin seuraavassa kuvassa.

Kuva 19. Millaisia oppilaiden osallistamisen malleja yhtiöllänne tai organisaatiollanne on käytössä?

Millaisia oppilaiden osallistamisen malleja yhtiöllänne tai organisaatiollanne on käytössä?

Vastaajien määrä: 14, valittujen vastausten lukumäärä: 76

Seuraavissa kappaleissa on vastaajien tarkempia esimerkkejä käytössä olevien osallistamisen mallien osalta (työpajat, oppilaiden osallistaminen ruokalistasuunnitteluun, yhteiskehittäminen, oppilaiden osallistamisesta tuotekehitykseen sekä muista käytössä olevista osallistamisen malleista). Alla esitetyt esimerkit ovat suoria lainauksia kysymyksen avoimista osioista.

Vastaajien esimerkit työpajoista:

- Malli vaatii vuosikellon, jossa tulevaa listaa suunnitellaan n. 4-6- viikkoa ennen toteutusta.
- Oppilastyöpajat miettimään ruokia maisteluiden merkeissä
- Lasten parlamentin yhteydessä käyty työpajassa lempiruokakyselyä.

- tuotekehitystyö kouluruoka reseptistä kotitalousryhmän kanssa

Vastaajien esimerkit muista malleista:

- Pidetään kouluissa makuraateja, joissa maistellaan ja arvioidaan uusia tuotteita ja reseptejä.
- Yhteistyö lasten parlamentin, nuorisovaltuuston ja oppilaskuntien kanssa. Tavataan säännöllisesti ja käydään läpi annetut palautteet ja palautteisiin tehdyt vastatoimenpiteet. Voimia osallistaa oppilaita myös 4. lk ja 9. lk Vaikuta-päivissä.
- Muutamia yhteisiä palavereita eri kouluissa, joissa puhutaan ruoasta ja ruokalistasta sekä vastaillaan oppilaiden kysymyksiin
- Toteutuessaan malli tuo läpinäkyväksi esim. hävikin osuuden maksetusta aterialta ja uskoaksemme sitouttaa lapsia ymmärtämään ruoan hintaa sekä kasvattaa ruoan arvostusta.

Esimerkkejä oppilaiden osallistamisesta ruokalistasuunnitteluun:

- Oppilaiden on mahdollista kerran vuodessa äänestää mieluokaviikon ruuat ruokalistalle. Myös teemoihin pääsee äänestämään ruokia
- Asiakaskyselyjen ja ruokaraatien toivomusten mukaisesti lisätään oppilaiden suosikkiruokia ruokalistalle.
- Kysely ruokalistan suosikki ja inhokkiruuista ja sen perusteella ruokalistan muokkaaminen.
- Ruokalistavalinnat ja myös lisuketuotteet on mahdollista tehdä yhdessä tuottaja-tilaajaorganisaatio-oppilasedustus-työryhmissä ja listaa voidaan toteuttaa jopa koulukohtaisesti.
- Työpajassa, lapset saivat nostaa uusia (lepäämässä olleita ja toistaiseksi poistettuja) ruokalajeja uudestaan listalle ja toiseksi äänestää ruokalajeja pois ruokalistalta.

- nuorisovaltuuston kanssa käydään läpi ja pyydetään kommentteja uusiutuvasta ruokalistasta
- mm. palautteiden ja toiveruokakyselyjen kautta, teemapäivät/ - viikot

Esimerkkejä yhteiskehittämisestä:

- Kouluruokailu projekti 2021 -2023. Mukana koulujen oppilaita, opettajia, kaupungin edustajia ja Ateriapalvelun tuottaja. Kysely - työpajat - kehittämiskohteet - toteutus - seuranta.
- Kouluruoka-agenttimallia on kehitetty. Agentit toimivat alakouluissa tarkkailijoina ruokailussa ja antavat kehitysideoita keittiöön toiminnasta, ruuanmausta ja laadusta.
- Oppilaiden toiveita kerätään aktiivisesti ja toiveita toteutetaan sekä toiveiden toteuttamisen että ei-toivotuista ruokalajeista luopumisen suhteen.
- Lasten parlamentti ja siihen kuuluva Makuraati- toiminta kaupungin osallisuustiimin kanssa. Makuraadissa etukäteen valitut eri kaupunginosista/ kouluilta tulevat oppilaat maistelevat esim. kolmea pääruokaa ja kolmea välipalavaihtoehtoa, joihin he antavat kehitysehdotuksia ja äänestävät jatkoon menevän vaihtoehdon. Vaihtoehto nousee seuravana lukukautena ruokalistalle.
- Oppilaskuntien vaikuttamispäiviin osallistuminen.

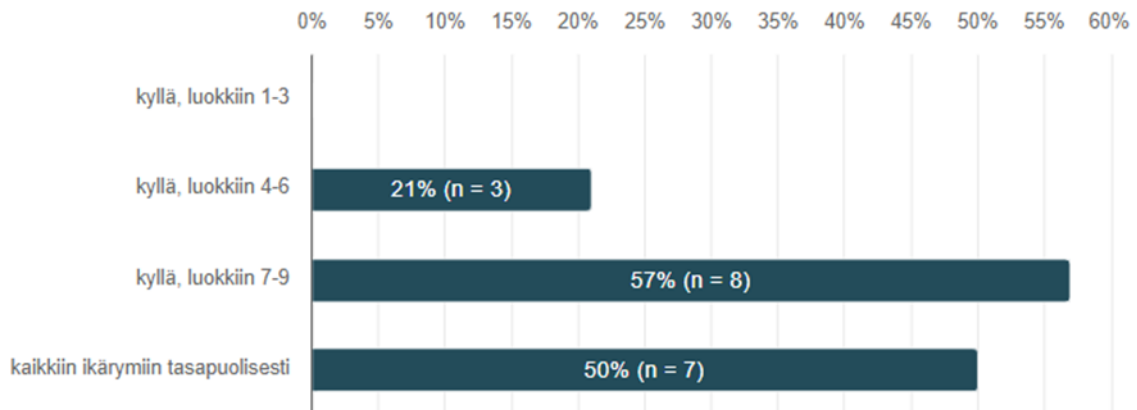
Esimerkkejä oppilaiden osallistamisesta tuotekehitykseen:

- Koulujen kotitalousluokkien kanssa tehty tuotekehitystä ja samalla kerrottu miten ruokalistasuunnittelua tehdään sekä suunnittelun periaatteet
- Yläkoulujen oppilaille on järjestetty kasvisruokakilpailuja, jossa oppilaat kehittävät kasvis-/ vegaanisia ruokalajeja. Oppilaat toimittavat reseptin, joista valitaan loppukilpailuun osallistujat. Loppukilpailuun valituista ruoista jatkokehitetään kouluruokailussa tarjottava tuote.

- Valitussa koulussa yhtenäiskoulun kanssa yhteistyössä kehitetään reseptiikkaa ja maistellaan koko suuren koulun oppilas määrän kanssa tuotoksia. Kerätään palaute sähköisesti analysoitavaksi. Kutsutaan mukaan myös vanhempainyhdistys
- Oppilaat osallistetaan ruuan maisteluun eli ruualle tehdään asiakashyväksyntä ennen kuin esim. uusi ruoka nostetaan ruokalistalle
- Uusien ruokalajien maistattaminen oppilailla.
- oppilaita kutsuttu maistelemaan ruokia, minkä jälkeen reseptejä muokattu vielä arvioinnin perusteella
- Ruokaraadeissa maistatetaan uusia ruokia, onko resepti hyvä.
- Ruokalista on mahdollista toteuttaa täysin oppilaiden ohjausmallin kautta. Tämä vaatii avoimen sopimusmallin, joka huomioi ruokalajien hinnat tuotetasolla vs. "keskimääräinen listahinta". Mielestämme tämä menettely saattaa jopa laskea asiakkaan maksamaa hintaa.
- Makuraadin kommenttien kautta ja äänestämällä vaikuttavat ruokalajien sisältöön ja siihen mitkä uudet ruokalajit nousevat ruokalistalle.
- yhteistyötä kotitalousryhmien kanssa. onnistumisena tuotekehittäjämme kanssa yhdessä suunniteltu ruoka, joka on koulujen ruokalistalla
- Uusien reseptien maistatukset ja arvioinnit, tämän kautta reseptin kehitystyö.

Vastaajista keskittäisivät oppilaiden osallistamisen menetelmät vanhempiin oppilaisiin tai kaikkiin ikäryhmiin tasapuolisesti. Vastaavasti osallistamisen menetelmiä ei tulisi ateriapalveluita tuottavien organisaatioiden mielestä keskittää vuosiluokkiin 1 – 3. Vastausten jakautuminen eri vaihtoehtojen kesken on kuvattu kuvassa 20.

Kuva 20. Oppilaiden osallistamisen menetelmien keskittäminen ikäryhmien kesken.

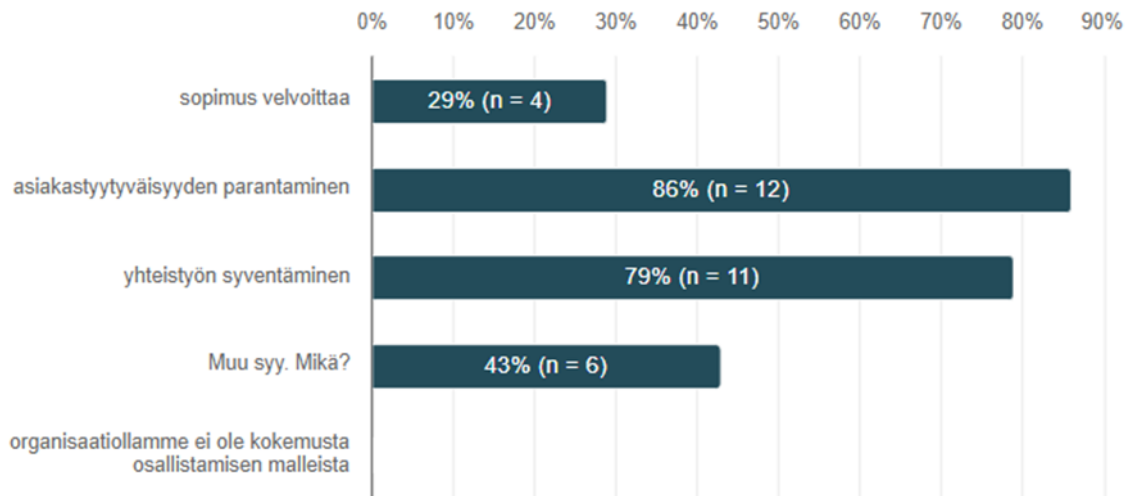

Kaikilla kyselyyn osallistuneilla organisaatioilla oli kokemusta osallistamisen malleista. Keskeisimpinä motivaattoreina oppilaiden osallistamiselle olivat asiakastyytyväisyyden parantaminen, yhteistyön syventäminen sekä muut syyt. Vastausten tarkempi jakauma on kuvattu kuvassa 21.

Kuusi vastaaja kertoi osallistamisen motivaattoriksi myös syyn, jota ei ollut valmiina vastausvaihtoehtona. Nämä syyt on lueteltu alla.

- Halutaan suunnitella ruokalista, joka houkuttelee oppilaita ruokailemaan ja oppimaan uusiin makuihin
- Ruokailijamäärän lisääminen / liikevaihdon kasvu
- Asiakaskokemuksen syventäminen
- Omiin strategisiin linjauksiin perustuva kouluruokailun kehittäminen osallisuutta lisäämällä.
- Halutaan organisaationa osallistaa asiakkaita enempi
- Keskustelut oppilaiden ja lasten kanssa lisää hyvää yhteistyötä ja ymmärrystä asioihin

Kuva 21. Mikä saa organisaationne osallistamaan oppilaita?

Vapaaehtoiseen avoimeen kysymykseen ”**Mihin ateriapalveluihin liittyviin seikkoihin oppilaat voivat palveluita tuottavan organisaation näkökulmasta realistisesti vaikuttaa?**” vastasi 13 henkilöä. Vastaukset käsiteltiin koodaamalla. Aineistosta muodostui neljä luokkaa, jotka olivat ruokalistan sisältö, ravintolasalin viihtyvyys, ruokailutilanne sekä hävikki. Ruokalistan sisältöön vaikuttamisen mainitsi 12 vastaajaa, ruokailutilanne sekä ruokasalin viihtyvyys nousivat esiin kolmessa vastauksessa, ja hävikki kahdessa vastauksessa. Alla yksittäinen vastaus, jossa esimerkki ruokalistaan vaikuttamisesta.

Listalle kiertokohtaisesti valittaviin tuotteisiin (ymmärtäen myös käytössä oleva rahamäärä). Oppilaat voivat myös toteuttaa valinnoissa aidosti kestävästä kulutuksen mallia (hävikin välttäminen, ilmastoystävälliset ruokavalinnat, sitoutuminen maksetun aterian käyttämiseen (kouluruokamekanismin yhteiskunnallinen ymmärtäminen).

Mielestämme on äärimmäisen tärkeää välttää valintoja, jotka ovat oppilaiden toiveiden vastaisia. Uskomme, että antamalla oppilaiden aidosti laatia lista (eikä vain esim. 1 päivä/listakierto) asiakastytyvyisyys todella paranee ja ruoan menekki kasvaa toivotusti.

Avoimeen vapaaehtoiseen kysymykseen ”**Näettekö esteitä tai haasteita osallistamisen toimenpiteiden kasvattamiselle tai oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisessa?**” vastasi 13 henkilöä. Kysymyksen vastaukset käsiteltiin koodaamalla, jonka tuloksena aineistosta muodostui kolme keskeistä luokkaa, jotka olivat haasteet

yhteistyössä tai yhteistyön puuttuminen, kustannusvaikutukset sekä resurssit ja käytettävissä oleva aika. Näistä luokista keskeisimmäksi haasteeksi tai esteeksi nousi yhteistyöhön tai sen puuttumiseen liittyvät seikat palveluita tuottavan tahon ja opetusta järjestävän tahon välillä.

Alla nostoja avoimista vastauksista, jotka käsittelivät haasteita yhteistyössä tai yhteistyön puutteita.

- Yhteistyö koulun ja palvelujen tuottajien välillä pitää olla osallistuvaa, ei vain odoteta, että joku hoitaa.
- Koulun henkilökunnan hiljainen kieltäytyminen - ei vastata yhteistyöpyyntöön ensimmäisellä tai toisellakaan kerralla.
- Kouluilla (henkilöstö, rehtorit) ei ole tarpeeksi resursseja tai kiinnostusta asiaan. Ruokapalvelut ei yksin voi tehdä oppilaiden kanssa kehittämistyötä.
- Nähdäänkö nämä koulun näkökulmasta tärkeänä ja lisäarvon näkökulmasta vai ajan hukkana.
- kuinka saada rehtorit ja opettajat tähän mukaan, heidän johdollaan asiat joko onnistuvat tai eivät.

Vastaukset jakoutuivat luokkien kesken seuraavasti:

Haasteet yhteistyössä tai sen puute	6
Kustannusvaikutukset	5
Resurssit ja käytettävissä oleva aika	4

Avoimeen vapaaehtoiseen kysymykseen ” **Miten te palveluita tuottavana organisaationa toivoisitte oppilaita osallistettavan?**” vastasi 10 henkilöä. Vastaukset käsiteltiin koodaamalla ja aineistosta muodostui kaksi selkeää luokkaa, jotka olivat yhteistyön lisääminen ja osallistamisen kasvattaminen osana oppitunteja. Yhteistyö ja sen lisääminen toistui seitsemässä vastauksessa ja osallistamisen kasvattaminen osana oppitunteja nousi esiin kolmessa vastauksessa.

Alla nostoja avoimista vastauksista, jotka koskivat yhteistyön kasvattamista.

- Yhteisiä koulukohtaisia oppilastoimikuntia ja siitä edustus laajempiin yhteisiin foorumeihin, joissa teemoittain käydään kouluruokailuun ja ruokalistasuunnitteluun vaikuttavia asioita
- Ehkä noita yhteisiä tilaisuuksia lasten/nuorten kanssa voisi olla enemmänkin missä keskustellaan ruoasta, ruokalistasta ja ruokailutilanteista.
- Erilaisten tapahtumien järjestäminen yhteistyössä esim. itsenäisyyspäivän vastaanotto, pinkki-, sininen-, hattu- ja eriparikenkäpäivä tyyliä, joka saataisiin näkymään myös ruokailutilanteissa.
- Välipalavalikoiman ja -myynnin järjestämistä yhteistyössä
- Yhteisissä työryhmissä, yhteisen ruokaa koskevan ja pitkäjänteisen viestintämallin luomisessa, kohdennettuna kampanjana (jopa koulukohtaisesti) ja vaikkapa ruokaan kohdistuvana oppilasagenttitoimintana. Kaikin mahdollisin tavoin olisi tärkeää kysyä, ymmärtää ja viestiä vastaus kysymykseen "miksi tarjottu ilmainen ateria ei maistu oppilaille

Osallistamisen kasvattamisesta osana oppitunteja vastattiin muun muassa seuraavasti:

- Kotitaloustunneilla vois yhtenä teemana olla ruokalistasuunnittelu ja tuotekehitys. Ravitsemuksen voisi liittää oppitunneille ja miten se näkyy oman koulun ruokalistoilta.
- Hävikinhallintaa voi myös liittää osaksi oppituntia ja tutustua käytännössä oman koulun jakelu- ja tarjoiluhävikkiin sekä miettiä keinoja hävikin vähentämiseksi.

Palvelua tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn viimeisenä kysymyksenä pyydettiin antamaan kehitysehdotuksia kunnille, siitä miten oppilaiden ääni saataisiin entistä paremmin kuuluvaksi ateriapalveluissa. Tähän avoimeen ja vapaaehtoiseen kysymykseen vastasi 12 eri organisaation edustajat. Vastaukset käsiteltiin koodaamisen keinoin, jonka tuloksena

muodostui kolme luokkaa, jotka olivat yhteistyö ja yhdessä tekeminen, palautekanava sekä osallistamisen parempi huomioiminen sopimuksissa ja opetussuunnitelmissa.

Vastaukset jakautuivat luokkien kesken seuraavasti:

Yhteistyö ja yhdessä tekeminen	7
Asian parempi huomioiminen sopimuksissa ja opetussuunnitelmissa	2
Palautekanava	2

Alla esimerkkejä vastauksista, jotka käsittelivät yhteistyötä ja yhdessä tekemistä:

- Aktiivista, avointa yhteistyötä sekä keskustelua koulujen ja ateriapalvelujen välillä. Luodaan yhdessä yhteisiä toimintamalleja
- Kouluruokavaikuttajat eli koulun oppilaista, opettajista ja keittiön henkilökunnasta muodostettu ryhmä jokaiseen kouluun tai koulussa toimivan oppilastoimikunnan asialistalla käsitellään säännöllisesti yhtenä aiheena kouluruokailua mukana keittiön edustaja.
- Yhteistyökonseptien kehittäminen, joissa otetaan huomioon ruokailijat eli oppilaiden osallistuminen ja osallistaminen
- Pienin askelin yhteistyössä tilaajan kanssa saadaan hyvää aikaan. Suunnittelemalla ajoissa, ei liian monimutkaisia toimintoja. Tärkeää on, että osallistujat näkevät miten ovat päässeet vaikuttamaan asioihin.
- Yhdessä tekemisen mahdollistaminen ja edellyttäminen, jotta kaikissa kouluissa toimittaisiin yhteisten sovittujen mallien mukaisesti.

11 Tulosten tarkastelu

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millaisia toimintamalleja Hämeenlinnan kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan.

Tutkimuksen avulla pyrittiin saavuttamaan käsitys nykytilanteesta, kehityskohteista sekä mahdollisuuksista jatkojalostettavaksi tulevaisuudessa uusiksi käytänteiksi. Lopputuloksena toivottiin syntyvän konkreettisia ja mahdollisesti innovatiivisia esimerkkejä ja toimintatapoja, joita voidaan hyödyntää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi sekä osallistamisen kehittämiseksi yhteistyössä palveluntuottajan ja kaupungin eri organisaatioiden kanssa.

Tutkimuksella haettiin vastausta siihen, miten oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia pystyttäisiin lisäämään ateriapalveluita kohtaan. Olettamuksena oli myös, että vaikutusmahdollisuuksia parantamalla saataisiin lisättyä oppilaiden ruokailuaktiivisuutta. Käsittelen seuraavaksi osa-alueittain tulokset.

11.1 Oppilaskysely

Tuloksista käy hyvin ilmi, että yläkouluikäiset kokevat tarvetta saada vaikuttaa ateriapalveluihin alakouluikäisiä enemmän. Hämeenlinnassa on käytössä monia osallistamista ateriapalveluissa tukevia toimintamalleja, kuten aikaisemmin on kerrottu, mutta kyselyn tulokset osoittavat, että ne eivät ole jokaisessa koulussa käytössä tai oppilaat eivät ole niistä tietoisia. Esimerkiksi kouluruokailuin ravintolatoimikunnasta oli kuullut ainoastaan 17 vastaajaa (Taulukko 6). Tämä kuvastaa, että olemassa olevia toimintamalleja ja kaupungin sisäistä viestintää tulisi yhtenäistää.

Oppilaat kokivat palautteen antamisen kouluruoasta melko helpoksi. Palautetta tai kehitysehdotuksia kouluruoasta oli antanut kuitenkin vain noin 30 %. Oppilaita tulisikin aktiivisesti kannustaa palautekanavien hyödyntämiseen ja palautteen antamiseen. Vastaajista lähes 80 % oli kuitenkin vastannut lempiruokakyselyyn ja 47 % kouluruokailua koskevaan tyytyväisyyskyselyyn.

Tämän tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että yläkouluikäisistä lähes puolet jättää kouluruoan syömättä vähintään kerran viikossa. Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia tarkasteltaessa ruokailuaktiivisuuden mukaan voidaan todeta, että ne oppilaat, jotka söivät kouluruokaa harvemmin, kuin kolme kertaa viikossa toivoivat pystyvänsä vaikuttamaan kouluruokailuun liittyviin asioihin enemmän, kuin useammin ruokailevat. Tämä tutkimustulos tukee olettamaa, että oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia kasvattamalla saataisiin lisättyä ruokailuaktiivisuutta.

Oppilaat toivovat, että voisivat vaikuttaa entistä enemmän ennen kaikkea ruokalistan sisältöön, eli siihen millaista ruokaa on tarjolla, mutta myös kouluruokakokemukseen

vaikuttavat tekijät kuten ruokailuympäristö, ruokailun ajankohta ja siihen käytettävissä oleva aika koettiin asioiksi, joihin haluttaisiin vaikuttaa entistä enemmän.

11.2 Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnattu kysely

Tutkimus osoittaa, että rehtorit kokevat tärkeänä sen, että oppilaat pystyisivät vaikuttamaan koulun ateriapalveluihin. Osa rehtoreista kokee oppilaiden vaikutusmahdollisuudet huonoiksi, mutta kolmen yksikön osalta oppilaiden vaikutusmahdollisuudet koettiin melko hyviksi. Näitä eroja voi selittää esimerkiksi kaupungissa toimivien palveluntuottajien väliset eroavaisuudet, mutta koska kyselyssä haluttiin säilyttää täysi anonymiteetti vastaajien yksiköitä ei tässä tutkimuksessa pystytty erottelemaan. Toisena vaikuttavana tekijänä saattaa olla erot koulujen välillä käytänteissä ja toimintakulttuurissa. Tätä väittämää tukee vastaukset, joita saatiin kysyttäessä käytössä olevia osallistamista tukevia toimintatapoja koskien kouluruokailua. Vastaukset erosivat toisistaan ja esimerkiksi yhdessä koulussa ei ollut käytössä mitään osallistamista tukevia työkaluja kouluruokailua koskien.

Yksiköiden välisiä eroavuuksia voi selittää myös, että kaupungin opetussuunnitelmassa on otettu varsin suppeasti kantaa oppilaiden osallisuuteen ja vaikuttamiseen koskien ateriapalveluita. Kuusi yhdeksästä rehtorista oli sitä mieltä, että oppilaiden osallistamista ateriapalveluita kohtaan ei ole huomioitu riittävällä tasolla kaupungin opetussuunnitelmassa.

Rehtorit olivat yhtä pois lukien sitä mieltä, että osallistaminen on yhteistyötä ateriapalveluita tuottavan tahon ja opetusta järjestävän tahon kesken. Kysyttäessä toimenpiteitä osallistamisen edistämiseksi saatiin kuitenkin vastauksia varsin vähän.

Yhden rehtorin vastauksessa oli kiteytetty monta kouluruokakokemuksen kannalta keskeistä asiaa:

Koulun tulee mahdollistaa osallistuminen ja suhtautua ruokailuun /aterioihin kasvatuksellisesti. Yhdessä voimme tehdä lounaasta miellyttävän elämyksen. Oppilaat voivat koristella ruokalaa ja miettiä pöytien mielekästä järjestystä. Kauniit ruokailutavat on yhdessä sovittu ja emäntä kuuluu koulun kasvattajien. Ruokalan ilmapiiriin kannattaa panostaa.

Keskeisimmäksi osallistamisen esteeksi koettiin rehtoreiden keskuudessa toimintamallien puute.

11.3 Ateriapalveluita tuottavalle organisaatiolle suunnattu kysely

Kyselyyn vastasi 14:sta eri ateriapalveluita tuottavan organisaation edustajat. Kaikki vastaajista piti nuorten osallistamista ateriapalveluita kohtaan tärkeänä asiana. Palveluntuottajien mielestä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan tulisi myös kasvattaa. Eniten realistisia vaikutusmahdollisuuksia palveluntuottajien edustajien vastausten perusteella oppilailla on ruokalistasidonnaisiin asioihin sopimukset ja talouden realiteetit huomioiden.

Kysyttäessä miten palveluntuottajat toivoisivat oppilaita osallistettavan tai sitä millaisia malleja heillä on käytössä oppilaiden osallistamiseen, ei löytynyt sellaisia asioita mitä Hämeenlinnassa ei jo olisi jossain määrin ollut käytössä. Keskiössä osallistamisen kannalta palveluntuottajien mukaan on yhteistyön kehittäminen kaupungin eri osastojen ja heidän välillä. Yhteistyön tulisi olla aidosti molemmin puolista, eikä vain odoteta, että palveluntuottaja tekee kaiken. Opetusta järjestävän tahon osalta toivottiin aitoa kiinnostusta asiaa kohtaan ja myös riittäviä resursseja. Kouluruokailua toivottiin otettavan myös entistä vahvemmin mukaan osaksi opetusta esimerkiksi kotitaloustuntien kautta.

Osallistamisen toimenpiteitä tulisi kohdistaa kaikkiin ikäryhmiin, mutta painopisteen tulisi olla vanhemmissa oppilaisissa, jotka ovat myös ateriapalveluita kohtaan tyytymättömpiä.

11.4 Tutkimuksen haasteet ja luotettavuus

Tutkimus onnistui kokonaisuudessaan hyvin. Kyselyihin osa-alueittain saatiin riittävästi vastauksia, jotta tuloksia voidaan pitää luotettavina. Oppilaille suunnattu kyselyn toteutuksessa oli haasteita. Kyselyn toteutustapa ja järjestäminen oli sovittu opetusta järjestävän tahon kanssa ylätasolla, mutta yksittäisten koulujen kanssa tutkimuksen käytänteistä sopimisessa oli haasteellista, sillä esimerkiksi sähköposteihin ja yhteydenottoopyyntöihin ei välttämättä vastattu. Kaikissa sovitussa luokissa ei oltu myöskään toteutettu tutkimusta, jonka seurauksena vuosiluokat seitsemän ja kahdeksan jäivät otannan ulkopuolella ja vastaajien kokonaismäärä jäi tämän seurauksena suunniteltua pienemmäksi. Yläkouluikäisten vastaajamäärä jäi täten kaupungin kokonaisvolyyymiin verrattuna pieneksi, joka saattaa vääristää tuloksia tämän ryhmän osalta suuntaan tai toiseen. Oppilaskyselyn tulokset ovat kuitenkin verrannollisia valtakunnallisen Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tuottaman kouluterveyskyselyn tuloksien kanssa.

Hämeenlinnan kaupungin rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnattuun kyselyyn vastanneiden määrä olisi voinut olla suurempi, jolloin olisi saatu entistä kattavampi näkemys kaupungin opetusta edustavan tahon mielipiteistä. Kaupunkiorganisaatiossa kyselyitä järjestetään paljon eri tahojen toimesta, mikä saattaa vaikuttaa negatiivisesti vastausaktiivisuuteen. Kaikissa yksiköissä ei valitettavasti myöskään koeta tutkittua asiaa niin merkityksellisenä, että olisi vastattu kyselyyn. Vastanneiden määrä oli kuitenkin riittävä, jotta rehtoreille suunnatun kyselyn tuloksia voidaan pitää luotettavina.

Palveluntuottajien aktiivisuus kyselyä kohtaan yllätti positiivisesti ja kuvasti tutkittavan asian tärkeyttä heidän keskuudessaan. Tutkimuksen kannalta oli todella merkittävää, että kyselyyn vastasi 14 kouluaterioita tuottavaa palveluntuottajaa tai organisaatiota ympäri Suomen, jolloin palvelua tuottavien tahojen näkemykset tutkittavaa asiaa kohtaan saatiin huomioitua varsin kattavasti ja tuloksia voidaan pitää luotettavina.

12 Johtopäätökset ja ehdotus jatkokehityskohteiksi

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millaisia toimintamalleja Hämeenlinnan kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan. Tavoitteena oli saavuttaa myös käsitys oppilaiden osallistamisen ja vaikutusmahdollisuuksien nykytilanteesta, kehityskohteista sekä mahdollisuuksista jatkojalostettavaksi tulevaisuudessa uusiksi käytänteiksi.

Tutkimus vastasi tutkimuskysymyksiin ja sen avulla saatiin selkeä kuva oppilaiden osallistamisen ja vaikutusmahdollisuuksien nykytilanteesta ja kehityskohteista vallitsevan tilanteen kehittämiseksi. Palveluntuottajien kyselyn kautta saatiin paljon esimerkkejä osallistamisen toimintamalleista, joita on käytössä myös laajasti ympäri Suomen. Tutkimuksen avulla ei kuitenkaan löydetty uusia tai erityisemmin innovatiivisia toimintamalleja, vaan pikemminkin voidaan todeta, että jo olemassa olevia toimintamalleja tulisi kehittää ja vakiinnuttaa niiden käyttö koskemaan kaikkia kaupungin kouluja.

Oppilaiden osallistaminen ja vaikutusmahdollisuuksien kasvattaminen ateriapalveluita kohtaan koetaan tärkeänä asiana opetusta järjestävän tahon ja palvelua tuottavan tahon keskuudessa. Myös oppilaat toivovat pystyvänsä vaikuttamaan entistä enemmän kouluruokailuun liittyviin asioihin. Tutkimuksen tulokset antoivat hyvät edellytykset jatkokehittämiselle.

Jotta oppilaiden osallistaminen ateriapalveluita kohtaan mahdollistettaisiin nykyistä paremmin ja vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan saataisiin parannettua, voidaan keskeisimmiksi teemoiksi nostaa yhteistyön kehittäminen, kouluruokailun huomioiminen entistä laajemmin opetussuunnitelmassa, kouluruokailun sisäisen arvostuksen nostaminen opetusta järjestävällä toimialalla ja jo olemassa olevien toimenpiteiden kuten esimerkiksi ravintolatoimikuntien juurruttaminen kaikkiin kaupungin kouluihin. Yhteistyötä tulee lisätä kolmikannassa opetusta järjestävän tahon, palveluntuottajan ja tilaajan välillä. Kaikkien edellä mainittujen tahojen tulisi myös sitoutua asian kehittämiseen. Keskiössä on myös sen ymmärtäminen, että kouluruokailukokemuksessa on kyse paljon muustakin, kuin vain syötävästä tuotteesta.

Osallistamisen ympärille tulisi rakentaa kehitysryhmä, joka sitoutuisi asian eteenpäin viemiseksi. Ryhmän tulisi koostua tilaajan, opetusta järjestävän tahon sekä palveluntuottajan edustajista. Kehittämisessä tulisi huomioida palvelumuotoilu ja ennen kaikkea yhteiskehittäminen. Kehittäminen vaatii pitkäjänteisyyttä, jotta lopputuloksena syntyisi aitoja ja uusia toimintatapoja.

Tutkimus tulokset osoittivat myös sen, että osallistamisen toimenpiteitä kehittämällä ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia kasvattamalla saataisiin todennäköisesti parannettua varsinkin yläkouluikäisten tyytyväisyyttä kouluruokailua kohtaan ja täten kasvatettua tämän ikäluokan ruokailuaktiivisuutta, joka on yleinen haaste, niin Hämeenlinnassa, kuin koko maassa myös viimeisimmän Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen tuottaman kouluterveyskyselyn mukaan.

Tämän opinnäytetyön tekeminen vahvisti osaamistani ennen kaikkea osallistamisesta prosessina ja lisäsi ymmärrystäni sen merkityksellisyydestä ateriapalveluissa. Tämän tutkimuksen tulokset auttavat Hämeenlinnan kaupunkia kehittämään kaupungin ateriapalveluita entistä paremmiksi. Oppilaiden osallistamisen ja vaikuttamismahdollisuuksien ja osallistamisen kehittämiseksi ateriapalveluissa tulee olla kuitenkin organisaatioiden välinen yhteinen tahtotila, resursseja ja riittävästi aikaa.

Lähteet

Ammattikeittiö Osaajat. (n.d.a). *DIPLOMIRUOKAA Suomen kouluihin, päiväkoteihin ja perhepäiväkoteihin.*

https://www.kouluruokadiplomi.fi/wp-content/uploads/2022/09/Koulut_Kouluruokadiplomi_PP-esityspohja.pdf

Ammattikeittiö Osaajat. (n.d.b). *Ruokailu- tai ravintolatoimikunta.*

<https://www.kouluruokadiplomi.fi/kouluruoka-diplomi/tukimateriaali/yhteistyo/ruoka-tai-ravintolatoimikunta/>

Auvinen, A. & Liikka, P. (2015). *Osallistamisen käsikirja. Suomen eOppimiskeskus.*

<https://www.slideshare.net/eOppimiskeskus/osallistamisen-ksikirja>

Günther, K., Hasanen, K. & Juhila, K. (n.d.). *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja.*

JOHDANTO: ANALYYSI JA TULKINTA. Tietoarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/analyysi-ja-tulkinta/>

Hämeenlinnan kaupunki. (2016). *Hämeenlinnan kaupungin opetussuunnitelma.*

<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/opetussuunnitelma/3619090/perusopetus/tiedot/tiedot>

Hämeenlinnan kaupunki. (2016). *Opetussuunnitelma - Oppilaiden osallisuus.*

<https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-ylops-service/api/dokumentit/4181340>

Julkari.fi. (2017). *Syödään ja opitaan yhdessä – kouluruokailusuositus.*

<https://www.julkari.fi/handle/10024/131834>

Juhila, K. (n.d.a). *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Koodaaminen.* Tietoarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/koodaaminen/>

Juhila, K. (n.d.b). *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Teemoittelu.* Tietoarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>

Jyrämä, A. & Mattelmäki, T. (2015). *Palvelumuotoilu saapuu verkostojen kaupunkiin*. Aalto-yliopisto.

Maa- ja metsätalousministeriö. (2022). Kouluruoan kehittämisohjelma.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-201-8>

Mattila, M. (n.d.a). *Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Keskiluvut*. Tietoarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/keskiluvut/keskiluvut/>

Mattila, M. (n.d.b). *Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Ristiintaulukointi*.

Tietoarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/ristiintaulukointi/ristiintaulukointi/>

Osallisuuden osaamiskeskus. (n.d.). *Nuoret ja osallisuus*.

<https://nuoretjaosallisuus.fi/tietoa-osallisuudesta/>

Osallisuuden osaamiskeskus. (2022). *Nuorten kuuleminen tulevaisuuden kouluruokailusta keväällä 2022 -raportti*.

https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/3e412f29-992d-4603-9cef-7b3b7a60f9a6/484e9e55-8578-4207-b2b2-6886142bd932/KIRJE_20220623062810.PDF

Opetushallitus (Oph). (n.d.a). *Kouluruokailun historiaa*.

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kouluruokailun-historiaa>

Opetushallitus (Oph). (n.d.b). *Kouluruokailua toteutetaan opetussuunnitelman mukaisesti*.

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kouluruokailua-toteutetaan-opetussuunnitelman-mukaisesti>

Opetushallitus (Oph). (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Perusopetuslaki 628/1998.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Perusopetusasetus 20.11.1998/852.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>

Ruoka taju. (2014). *Ruokakasvatusteema paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön:*

KOKOOMARAPORTTI SIDOSRYHMÄHAASTATTELUISTA

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/aineistolinkki1_ruokakasvatus_opetus_suunnitelmiin_haastatteluraportti.pdf

Suomi.fi. (2018). *Julkisen hallinnon yhteinen sanasto.*

<http://uri.suomi.fi/terminology/jhs/J641>

THL. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa.*

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1

THL. (2023a). *Kouluterveyskysely.*

<https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely>

THL. (2023b). *Lasten ja nuorten terveys ja hyvinvointi.*

https://public.tableau.com/app/profile/.kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysj_ahyvinvointi/Navigointisivu

Tuulaniemi, J. (2011). *Palvelumuotoilu.* Talentum Media Oy.

Valtioneuvosto. (2019). *Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille Tutkijoiden*

havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja

vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-701-7>

Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VRN). (2017). *Syödään ja opitaan yhdessä –*

kouluruokasuositus.

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-791-6>

Vehkalahti, K. (2019). *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät.* Helsingin yliopisto.

Liite 1. Oppilaskyselyn kysymykset

Oppilaskysely vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisesta Hämeenlinnan kaupungin kouluruokailussa

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

Hei,

kiitos, että osallistut kyselyyn, jonka avulla Hämeenlinnan kaupunki pyrkii parantamaan oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia kaupungin ateriapalveluita kohtaan.

Kysely on anonyymi emmekä kerää siinä henkilötietoja.

1. Valitse koulu *

Valitse

2. Valitse luokka-aste *

Valitse

3. Valitse sukupuoli *

Poika

4. Miten usein syöt koululounaan? *

Jokaisena koulupäivänä

Seuraava

1 / 3

Oppilaskysely vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisesta Hämeenlinnan kaupungin kouluruokailussa

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

5. Arvio asteikolla 1-5 koetko pystyväsi vaikuttamaan mielestäsi riittävästi kouluruokailuun liittyviin asioihin, kuten ruokalistaan, ruokailu ympäristön viihtyvyyteen tai esimerkiksi ruokailuun käytettävissä olevaan aikaan? *

	1	2	3	4	5	
Toivoisin, että voisinkin vaikuttaa enemmän	☐	☐	☒	☐	☐	Pystyn vaikuttamaan riittävästi

6. Miten tärkeänä koet, että pystyisit vaikuttamaan ruokalistan sisältöön, eli siihen millaista ruokaa on tarjolla?

Arvioi asteikolla 1-5 asian tärkeyttä sinulle. *

	1	2	3	4	5	
Ei tärkeää	☐	☐	☒	☐	☐	Erittäin tärkeää

7. Miten tärkeänä koet, että pystyisit vaikuttamaan ruokailuympäristön viihtyvyyteen eli esimerkiksi siihen millaisia somisteita ruokailutilassa on.

Arvioi asteikolla 1-5 asian tärkeyttä sinulle.

	1	2	3	4	5	
Ei tärkeää	☐	☐	☒	☐	☐	Erittäin tärkeää

8. Miten tärkeänä koet, että pystyisit vaikuttamaan ruokailussa käytettävissä olevaan aikaan?

Arvioi asteikolla 1-5 asian tärkeyttä sinulle.

	1	2	3	4	5	
Ei tärkeää	☐	☐	☒	☐	☐	Erittäin tärkeää

9. Miten tärkeänä koet, että pystyisit vaikuttamaan ruokailun ajankohtaan?

Arvioi asteikolla 1-5 asian tärkeyttä sinulle. *

	1	2	3	4	5	
Ei tärkeää	☐	☐	☒	☐	☐	Erittäin tärkeää

Edellinen

Seuraava

Oppilaskysely vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisesta Hämeenlinnan kaupungin kouluruokailussa

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

10. Valitse seuraavista väittämistä ne joita olet tehnyt viimeisen vuoden aikana?

- Vastannut lempiruokakyselyyn
- Antanut palautetta tai kehitysehdotuksia kouluruoasta keittiön henkilökunnalle, palautelaatikkoon tai esimerkiksi kouluruokasovelluksen kautta
- Vastannut kouluruokailua koskevaan tyytyväisyyskyselyyn
- Tehnyt oppitunnilla kouluruokailuun liittyviä tehtäviä
- Kuullut kouluruokailun ravintolatoimikunnasta
- Osallistunut ravintolatoimikunnan toimintaan
- Päässyt arvioimaan uusia kouluruokia

11. Arvioi asteikolla 1-5 miten koet kouluruokailusta palautteen antamisen? *

	1	2	3	4	5	
Palautteen antaminen on erittäin vaikeaa *	☐	☐	☐	☐	☐	Palautteen antaminen on erittäin helppoa

Edellinen

Lähetä

Liite 2. Rehtoreille ja apulaisrehtoreille suunnattu kyselyn kysymykset

Kysely Hämeenlinnan kaupungin peruskoulujen rehtoreille ja apulaisrehtoreille oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisesta ja osallistamisesta kaupungin ateriapalveluissa

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

1. Vastaajan työtehtävä *

- Rehtori
 Apulaisrehtori

2. Miten usein syöt kouluruokaa? *

- Päivittäin
 3-4 kertaa viikossa
 1-2 kertaa viikossa
 En syö kouluruokaa

3. Arviokaa asteikolla 1-5

Miten tärkeänä koette, että oppilaat pystyisivät vaikuttamaan koulun ateriapalveluihin? *

- 1 2 3 4 5
En lainkaan tärkeänä Todella tärkeänä

4. Arviokaa asteikolla 1-5

Millaiset ovat oppilaidenne vaikutusmahdollisuudet koulussanne toteutettavia ateriapalveluita kohtaan? *

- 1 2 3 4 5
Todella huonot Todella hyvät

5. Millaisia osallistamista tukevia toimintatapoja koulussanne on käytössä koskien kouluruokailua?

6. Arvioi alla olevaa väittämää asteikolla 1-5

Oppilaiden osallistaminen ateriapalveluita kohtaan on huomioitu mielestäni riittäväällä tasolla kaupungin opetussuunnitelmassa.

•

	1	2	3	4	5	
Täysin eri mieltä	☐	☐	☐	☐	☐	Täysin samaa mieltä

7. Kenen vastuulla koette oppilaiden osallistamisen ateriapalveluita kohtaan olevan? *

- Opetusta järjestävän tahon vastuulla
- Ateriapalveluita tuottavan tahon vastuulla
- Osallistaminen on yhteistyötä ateriapalveluita tuottavan tahon ja opetusta järjestävän tahon kesken
- Muu vastuutaho. Kuvaile lyhesti, mikäli edeltävistä vaihtoehdoista ei löytynyt mielestänne oikeaa vastuutahoa.

8. Arviokaa seuraavaa väittämää asteikolla 1-5

Oppilaiden osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia koulun ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa *

	1	2	3	4	5	
Täysin eri mieltä	☐	☐	☐	☐	☐	Täysin samaa mieltä

12. Valitse vallitsevaa tilannetta kuvaava väittämä *

- Osallistamisen edistämiseksi ei ole haasteita
- Osallistamisen edistämiseksi on haasteita

13. Valitse yksi tai useampi seuraavista väittämistä

Millaisia esteitä tai haasteita näette osallistamisen edistämiseksi ateriapalveluissa?

- Osallistamisen edistämisen esteenä on riittämättömät resurssit
- Osallistamisen edistämisen esteenä on ajan puute
- Osallistamisen edistämisen esteenä on toimintamallien puute

- Osallistamisen edistämisen esteenä on muita seikkoja. Millaisia? Kuvaile lyhyesti.

Lähetä

Liite 3. Ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatun kyselyn kysymykset

Kysely ateriapalveluita tuottavalle organisaatiolle

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

1. Vastaajan edustama yhtiö tai organisaatio *

2. Vastaajan työtehtävä

3. Vastaajan kokemus vuosissa julkisista ateriapalveluista *

0-5

5-10

10-15

15+

Seuraava

1 / 2

Kysely ateriapalveluita tuottavalle organisaatiolle

i Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

4. Miten tärkeänä koette oppilaiden osallistamisen ateriapalveluissa?

Arvioi asteikolla 1-5 *

	1	2	3	4	5	
Ei tärkeää	☐	☐	☐	☐	☐	Erittäin tärkeänä

5. Arvio seuraavaa väittämää asteikolla 1-5

Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan tulisi kasvattaa. *

	1	2	3	4	5	
Täysin eri miellä	☐	☐	☐	☐	☐	Täysin samaa miellä

6. Millaisia oppilaiden osallistamisen malleja yhtiöllänne tai organisaatiollanne on käytössä? *

- Ravintolatoimikunta / ruokaraatitoiminta
- Kouluruokadiplomi
- Lempiruokakyselyt
- Asiakastytyväisyyskysely
- Yhteiskehittäminen.
- Kerro lyhyesti mallista.
- Oppilaiden osallistaminen tuotekehitykseen. Kerro lyhyesti mallista.
- Oppilaiden osallistaminen ruokalistasuunnitteluun. Kerro lyhyesti mallista.
- Työpajat. Kerro lyhyesti mallista.
- Muu. Kerro lyhyesti mallista.
- Organisaatiollamme ei ole kokemusta osallistamisen malleista.

7. Mikä saa organisaationne osallistamaan oppilaita? *

- sopimus velvoittaa
- asiakastytyväisyyden parantaminen
- yhteistyön syventäminen
- Muu syy. Mikä?
- organisaatiollamme ei ole kokemusta osallistamisen malleista

8. Mihin ateriapalveluihin liittyviin seikkoihin oppilaat voivat palveluita tuottavan organisaation näkökulmasta realistisesti vaikuttaa?

9. Miten te palveluita tuottavana organisaationa toivoisitte oppilaita osallistettavan? Kerro esimerkki / esimerkkejä.

10. Tulisiko osallistamisen menetelmiä mielestänne keskittää erityisesti johonkin tiettyyn ikäryhmään? *

- kyllä, luokkiin 1-3
- kyllä, luokkiin 4-6
- kyllä, luokkiin 7-9
- kaikkiin ikärymiin tasapuolisesti

11. Näettekö esteitä tai haasteita osallistamisen toimenpiteiden kasvattamiselle tai oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisessa?

12. Kehitysehdotuksenne kunnille, siitä miten oppilaan ääni saataisiin entistä paremmin kuuluvaksi ateriapalveluissa?

Liite 4. Aineistonhallintasuunnitelma

Aineistonhallintasuunnitelma:

Aineiston yleiskuvaus

Aineisto koostuu kolmen eri kohderyhmän sähköisen kyselyn vastauksista. Sähköinen kysely toteutetaan Webropol-työkalulla syksyllä 2023 ja keväällä 2024. Osallistuminen ja vastaaminen kyselyihin tapahtuu nimettömästi ja osallistuminen on vapaaehtoista.

Hyvä tieteellinen käytäntö

Tutkimuksen teossa noudatettiin hyviä tieteellisen tutkimuksen käytäntöjä. Tutkimuslupa anottiin kohdeorganisaatiolta organisaation prosessin mukaisesti.

Tutkimukseen osallistuminen on kohderyhmille vapaaehtoista ja tutkijalle ei jää tunnistetietoja tutkimukseen osallistuvista tahoista. Mahdolliset suorat lainaukset aineistosta käsitellään niin, että vastaajaa ei voida tunnistaa.

Aineiston säilytys tutkimuksen aikana ja sen jälkeen

Tallennettu aineisto säilytetään tutkijan henkilökohtaisella salasanasuojatulla tietokoneelle sekä varmuuskopiota henkilökohtaisessa pilvipalvelussa. Kyselytyökalussa olevaan aineistoon ei ole tutkijan lisäksi muilla pääsyä.

Tutkimuksessa käsiteltäviä tietoja ei ole määritelty salassa pidettäviksi.

Tutkimuksessa ei kysytä tutkittavilta asioita, joista tutkittava on suoraan tunnistettavissa, mutta vastauksista rekisteröity voi silti olla pääteltävissä. Aineistokeruun jälkeen aineisto anonymisoidaan.

Valmiin tutkimuksen aineistoa säilytetään vuoden (1) ajan ja hävitetään tämän jälkeen tietosuojakäytänteiden mukaisesti.

Tutkimuksen ja käytetyn aineiston omistaa tutkija.

Liite 5. Tietosuojailmoitus

TIETOSUOJAILMOITUS: OPPILAI-
DEN VAIKUTUSMAHDOLLISUUKSIEN KEHITTÄ-
MINEN HÄMEENLINNAN
KAUPUNGIN ATERIAPAL-
VELUISSA
1.2.2023

1 (4)

Tietosuojailmoitus: Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen Hämeenlinnan kaupungin ateriapalveluissa**Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus**

Tutkimus tehdään opinnäytetyönä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaisia toimintamalleja Hämeenlinnan kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan.

Tutkimuksen aineistonkeruu toteutetaan Webropol-kyselyllä. Tutkimukselle on tehty tarkempi tutkimussuunnitelma ja aineistohallintasuunnitelma. Opinnäytetyötä ohjaa Helena Turunen.

Tutkimuksen kesto: 1.2.2023-1.6.2024

Kyseessä on kertatutkimus

Yhteyshenkilö tutkimusta koskevissa asioissa**Tutkimuksen suorittajat**

- Juho-Jussi Hyvärinen

Käsittelyn oikeusperuste

Henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen.

Henkilötietosisältö ja säilytysajat

Tutkimuksessa ei kysytä tutkittavilta asioita, joista tutkittava on suoraan tunnistettavissa, mutta vastauksista rekisteröity voi silti olla pääteltävissä.

Tutkimuksessa kerätään seuraavat tiedot:

- Työkokemus (vuosia) julkisista ateriapalveluista
- Vastaaajan työtehtävä organisaatiossa

Aineistokeruun jälkeen aineisto anonymisoidaan.

Miten aineistoa säilytetään ja kuinka kauan tutkimuksen jälkeen:

Tutkimusaineisto hävitetään [X]

Tutkimusaineisto arkistoidaan toistaiseksi / pysyvästi ilman tunnistetietoja

Tutkimusaineisto arkistoidaan toistaiseksi / pysyvästi tunnistetietojen kanssa

Tutkimusaineisto avataan Tietoarkiston Ailassa / Fairdata.fi -palvelu ym.

Valmiin tutkimuksen aineistoa säilytetään vuoden (1) ajan ja hävitetään tämän jälkeen tietosuojakäytänteiden mukaisesti

Rekisteröidyt

Rekisteröityinä ovat:

- Tutkimukseen osallistuvat ateriapalveluita tuottavien organisaatioiden edustajat

Rekisterin tietolähteet

Vastaajien yhteystiedot on saatu yritysten ja organisaatioiden verkkosivuilta. Muut tiedot saadaan vastaajilta.

Henkilötietojen vastaanottajat

Henkilötietojen vastaanottajia ovat:

- Aineiston keräämisen palvelun toteuttaa Webropol Oy
- Aineiston tallennuspaikkana on Hämeenlinnan kaupungin verkkolevy.

Rekisterin suojauksen periaatteet

A Manuaalinen aineisto

Tutkimuksessa ei ole manuaalista aineistoa.

B ATK:lla käsiteltävät tiedot

Tiedot kerätään Webropolilla ja tallennetaan Hämeenlinnan kaupungin verkkolevylle. Näihin ratkaisuihin käyttäjillä on henkilökohtaiset käyttäjätunnukset. Järjestelmä automaattisesti varmuuskopioi tiedot. Muu mahdollisesti tarvittava käsittely tehdään HAMK:n tietojen luokitteluohteen mukaisilla välineillä.

Kerätty aineisto anonymisoidaan ennen analysointia.

Rekisterinpitäjä**Tietosuojavastaava**

Tutkimuksella ei ole tietosuojavastaavaa.

Automaattinen päätöksenteko

Rekisterissä ei tehdä automaattista päätöksentekoa.

Tietojen siirto EU:n tai ETA:n ulkopuolelle

Tietoja ei siirretä EU:n tai ETA:n ulkopuolelle.

Rekisteröidyn oikeudet ja niiden rajoittaminen

EU:n yleinen tietosuoja-asetus (2016/679) antaa rekisteröidylle seuraavat oikeudet:

Oikeus peruuttaa suostumuksen

Rekisteröidyllä on milloin tahansa oikeus peruuttaa suostumuksensa. (artikla 7)

Oikeus saada pääsy tietoihinsa

Rekisteröidyllä on oikeus saada rekisterinpitäjältä vahvistus siitä, käsitellään häntä koskevia henkilötietoja. Rekisteröidyllä on oikeus saada pääsy tietoihinsa. Tarkastusoikeudesta voidaan periä maksu tai siitä voidaan kieltäytyä, jos pyynnöt ovat ilmeisen perusteettomia tai kohtuuttomia, erityisesti jos niitä esitetään toistuvasti. (artikla 12 ja artikla 15)

Oikeus tietojen oikaisemiseen

Rekisteröidyllä on oikeus vaatia rekisterissä olevan virheellisen tiedon oikaisemista (artikla 16). Korjaamispyyntö tehdään kirjallisesti. Joissain tietojärjestelmissä henkilö pystyy myös itse korjaamaan omat tietonsa.

Oikeus tietojen poistamiseen

Rekisteröidyllä on oikeus vaatia henkilötietojensa poistamista, jos yksi seuraavista toteutuu (artikla 17):

- Henkilötietoja ei enää tarvita niihin tarkoituksiin, joita varten ne kerättiin tai joita varten niitä muutoin käsiteltiin
- Rekisteröity peruuttaa suostumuksen, eikä käsittelyyn ole muuta laillista perustetta
- Rekisteröity vastustaa käsittelyä eikä käsittelyyn ole olemassa perusteltua syytä (artikla 21)
- henkilötietoja on käsitelty lainvastaisesti
- henkilötiedot on poistettava unionin oikeuteen tai jäsenvaltion lainsäädäntöön perustuvan rekisterinpitäjään sovellettavan lakisäätöisen velvoitteen noudattamiseksi;

Rekisteröidyllä kuitenkin ei ole oikeutta tietojen poistamiseen tutkimuksissa, mikäli tietojen poistaminen todennäköisesti estää kyseisen käsittelyn tai vaikeuttaa sitä suuresti.

Oikeus käsittelyn rajoittamiseen

Rekisteröidyllä on oikeus käsittelyn rajoittamiseen, jos yksi seuraavista toteutuu (artikla 18):

- Rekisteröity kiistää henkilötietojen paikkansapitävyyden, jolloin käsittelyä rajoitetaan ajaksi, jonka kuluessa rekisterinpitäjä voi varmistaa niiden paikkansapitävyyden
- Käsittely on lainvastaista ja rekisteröity vastustaa henkilötietojen poistamista ja vaatii sen sijaan niiden käytön rajoittamista
- Rekisterinpitäjä ei enää tarvitse kyseisiä henkilötietoja käsittelyn tarkoituksiin, mutta rekisteröity tarvitsee niitä oikeudellisen vaateen laatimiseksi, esittämiseksi tai puolustamiseksi
- Rekisteröity on vastustanut henkilötietojen käsittelyä artikla 21 kohdan nojalla odotettaessa sen todentamista, syrjäyttävätkö rekisterinpitäjän oikeutetut perusteet rekisteröidyn perusteet.

Oikeus siirtää tiedot järjestelmästä toiseen

Rekisteröidyllä on oikeus saada koneluettavassa muodossa häntä koskevat henkilötiedot, jotka hän on rekisterinpitäjälle toimittanut, mikäli käsittely perustuu suostumukseen ja käsittely tapahtuu automaattisesti. (artikla 20)

Pyynnöt näiden oikeuksien käyttämiseen osoitetaan:

Oikeus tehdä valitus

Rekisteröidyllä on oikeus tehdä valitus tietosuojavaltuutetun toimistolle. Lisätietoja <https://tietosuoja.fi/>.

Liite 6. Saatekirje palveluntuottajakysely

Tervehdys,

toimin Hämeenlinnan kaupungilla ateriapalveluasiantuntijana ja teen työni ohessa tradenomi (YAMK) liiketoiminnan kehittämisen koulutusohjelman opinnäytetyötä peruskouluikäisten oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisesta kaupungin ateriapalveluissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaisia toimintamalleja kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan.

Tutkimuksen avulla pyritään saavuttamaan käsitys nykytilanteesta, kehityskohteista sekä mahdollisuuksista jatkojalostettavaksi tulevaisuudessa uusiksi käytänteiksi. Lopputuloksena syntyy konkreettisia ja mahdollisesti innovatiivisia esimerkkejä ja toimintatapoja, joita voidaan hyödyntää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi sekä osallistamisen kehittämiseksi yhteistyössä palveluntuottajien ja kaupungin eri organisaatioiden kanssa.

Kokonaisuudessaan tutkimus koostuu oppilaskyselystä, rehtorikyselystä sekä teille ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatusta kyselystä.

Arvostaisinkin suuresti, mikäli organisaatiostanne pystyttäisiin vastaamaan kyselyyn ja kertomaan näkemyksiänne varsin merkityksellisestä asiasta alla olevan vastauslinkin kautta. Linkki ei ole henkilökohtainen, joten voitte jakaa sen tarvittaessa toiselle taholle organisaatiossanne.

<https://link.webropol.com/s/hameenlindakouluruoka>

Vastausaikaa on maanantaihin 27.11.2023 klo 15 saakka.

Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista ja anonyymia. Aineistoa käsitellään luottamuksellisesti ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti.

Pyydän ottamaan yhteyttä, mikäli teillä on jotain kysyttävää liittyen kyselylomakkeeseen tai opinnäytetyöhön.

Vastauksestanne etukäteen kiittäen

Juho-Jussi Hyvärinen

Liite 7. Saatekirje rehtorikysely

Tervehdys,

toimin Hämeenlinnan kaupungilla ateriapalveluasiantuntijana ja teen työni ohessa tradenomi (YAMK) liiketoiminnan kehittämisen koulutusohjelman opinnäytetyötä peruskouluikäisten oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien kasvattamisesta ja osallistamisesta kaupungin ateriapalveluissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaisia toimintamalleja kaupungin ja kaupungissa toimivien ateriapalveluita tuottavien yritysten olisi mahdollista hyödyntää, jotta mahdollistettaisiin oppilaiden osallistaminen entistä paremmin ja saataisiin lisättyä oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ateriapalveluita kohtaan.

Tutkimuksen avulla pyritään saavuttamaan käsitys nykytilanteesta, kehityskohteista sekä mahdollisuuksista jatkojalostettavaksi tulevaisuudessa uusiksi käytänteiksi. Lopputuloksena syntyy konkreettisia ja mahdollisesti innovatiivisia esimerkkejä ja toimintatapoja, joita voidaan hyödyntää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi sekä osallistamisen kehittämiseksi yhteistyössä palveluntuottajien ja kaupungin eri organisaatioiden kanssa.

Kokonaisuudessaan tutkimus koostuu oppilaskyselystä, ateriapalveluita tuottaville organisaatioille suunnatusta kyselystä sekä tästä teille **rehtoreille suunnatusta kyselystä**.

Arvostaisinkin suuresti, mikäli pystyisitte vastaamaan kyselyyn ja kertomaan näkemyksiänne varsin merkityksellisestä asiasta alla olevan vastauslinkin kautta.

<https://link.webropol.com/s/kyselyrehtoreille>

Vastausaika on perjantaihin 22.3. klo 15 saakka.

Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista ja täysin anonyymia. Kyselyssä ei käsitellä tietosuojalain alaisia henkilötietoja. Aineistoa käsitellään luottamuksellisesti ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti.

Pyydän ottamaan yhteyttä, mikäli teillä on jotain kysyttävää liittyen kyselylomakkeeseen tai opinnäytetyöhön.

Vastauksestanne etukäteen kiittäen

Juho-Jussi